№ 66 ՇԱԲԱԹ ՅՈՒՆԻՍԻ 7 **1897** ՇԱԲԱԹ ՅՈՒՆԻՍԻ 7 № 66

ՔՍԱՆՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբ.
Առանձին համարները 7 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Սնր հասցէն. Тифлисъ. Редакція «Мшакъ».
Տեղ. Tiflis. Rédaction «Mschak».
Տելեֆօն № 253.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից)

Հայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
ւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.

Տելեֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Կիրակի օր, յունիսի 8-ին, պատարագից յետոյ վանքի մայր եկեղեցում կը լինի հոգեհանգիստ Մոսկվայում վախճանված՝ Լազարեան ճեմարանի վերատեսուչ

ԳԷՈՐԳ ՔԱՆԱՆԵԱՆԻ

համար: Հանգուցեալի յարգողները և աշակերտները հրաւիրվում են ներկայ լինել հոգեհանգստին: 1—1

Կիրակի, ամսիս 8-ին, Մուղնու ս. Գէորգ եկեղեցում պատարագից յետոյ կը կատարվի բառամօրեայ հոգեհանգիստ հանգուցեալ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԽՈՒԴԱԴԵԱՆՑԻ

Պատարագի սկիզբն է ժամը 10-ին:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ժանտախտ և խոլերա. Կայ արդեօք ուրիշ ճանապարհ.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Գէորգ Քանանեան. Նամակ Երևանից. Նամակ խմբագրութեան. Նամակ խմբագրութեան. Նամակ խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Վաթսունամեայ յօբելեան. Թիւրքիա և Յունաստան. Նամակ Թիւրքիայից, Նամակ Ֆրանսիայից. Նամակ Բուլղարիայից.—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Օգնութեան գործը Հայաստանում.

ԺԱՆՏԱԽՏ ԵՒ ԽՈԼԵՐԱ

—

Ռուսաց գործակալութեան հեռագիրները հաղորդեցին, որ Արաբիայի ափերում երևացել են ժանտախտ և խոլերա: Ջեդդայում ժանտախտ յայտնվելը համարվում է արդէն պաշտօնապէս հաստատված: Ուրեմն այն մեծ վտանգը, որ այնքան սարսափեցնում էր մեզ մի քանի ամիս առաջ, այլ ևս այնքան հեռու չէ մեզանից:

Երբ մի քանի ամիս առաջ մեզ մօտ երևացին ժանտախտի մասին սկզբնական լուրերը, մեծ յուզմունք և նոյն իսկ սարսափ տիրեց ամենքին: Բազում մշակների մի ստուար բազմութիւն թողեց իր պաշտօնները և փախաւ դէպի գիւղերը. ամեն տեղ սկսվեց անհանգստութիւն: Քաղաքային դումաներում, զանազան վարչական հիմնարկութիւնների մէջ, բժշկական և ուրիշ գիտական հաստատութիւնների մէջ սկսեցին քննել և մշակել ժանտախտի դէմ մաքառելու միջոցները:

Սակայն հենց որ յայտնի դարձաւ թէ ժանտախտը դեռ հեռու է, չէ երևում նոյն իսկ հարևան երկրներում, ամենքը ընկան մի ուրիշ ծայրահեղութեան մէջ: Կատարեալ անտարբերութիւնը և անհոգ վերաբերմունքը փոխարինեցին նախկին վրդովմունքը. ամենքը մոռացան կատաղի թշնամուն և շարունակեցին առաջվայ պէս բարձի թողի անել նախապատրաստական միջոցների գործադրութիւնը:

Միանգամայն պախարակելի էին երկու ծայրահեղութիւնն էլ: Ոչ պէտք էր այնքան սարսափել, որ մարդիկ գլուխ կորցնէին և դէս ու դէն փախչէին և ոչ էլ յետոյ բոլորովին մոռացութեան տային սպառնացող վտանգը: Սարսափը վնասակար է մաքառման գործի համար, որովհետև այստեղ անհրաժեշտ է արիութիւն և աչալուրջ կռիւ ժանտախտի դէմ. մարդիկ պէտք է օգնեն միմեանց, պէտք է աջակցեն հիմնարկութիւններին՝ կազմակերպելու մաքառման գործը և ոչ թէ փոքրոգութեամբ փախչեն, բաղդի հաճոյքին թողնելով ամեն բան:

Այժմ, երբ վտանգը մօտեցել է, անհրաժեշտ է նորից աչքի անցկացնել այն բոլոր նախապահպանողական բժշկական միջոցները, որոնք առաջարկվում էին մի քանի ժամանակ առաջ: Մենք չը գիտենք թէ ինչ չափով են իրագործվել այն բոլոր ծրագիրները, որ մշակվում էին ժանտախտի դէմ. բայց անցեալի փորձերից լաւ գիտենք, որ մենք միշտ անպատրաստ ենք գտնվել բոլոր այդ տեսակ դէպքերում, իսկ ներկայ դէպքում կարծես դեռ բաւական չէր ժանտախտը, նրան կարող է աւելանալ և խոլերան:

Կառավարութիւնը ընդարձակ տարածութեան վրա հաստատել է կարանտիններ, որոնք հասնում են մինչև Միջին-Ասիայի խորքերը. բայց այժմ, քանի որ ժանտախտի և խոլերայի դէպքերը երևացել են այն ճանապարհի վրա, որ անցնում է ծովով Հնդկաստանից, Սուէզի Ջրանցքով, դէպի Եւրոպա, պէտք է կենտրոնացնել զգուշութեան ամենամեծ ջանքերը Սև ծով մտնող նաւերի վրա և այն ճանապարհների վրա, որոնք կապում են Արաբիան Փոքր-Ասիայի հետ:

Վտանգը մօտեցել է. բայց նա անխուսափելի չէ, եթէ անհոգութեամբ չը վերաբերվենք մի այդպիսի լուրջ և պատասխանատու գործին:

—

[illegible]

—

Լօրդ Ռոզբէրի նորերս արտասանեց Էդինբուրգում մի ճառ, որ չէր վերաբերում ոչ քաղաքականութեան և ոչ մի ընթացիկ հասարակական խնդրի, սակայն, այնուամենայնիւ, նա դարձրեց իր վրա առանձին ուշադրութիւն: Ճառի մէջ շօշափված էր մի խնդիր, որ յաճախ վէճերի առարկայ է լինում, այն է՝ անաչառ, անսխալ, անկողմնակալ հայեացքներ կազմելու խնդիրը:

Մամուլի օրգանները, քննելով այդ ճառը, հարց են տալիս, թէ ո՞վ կարող է չափել անաչառութեան, անկողմնակալութեան սահմանը, ո՞ւր է այն յենարանը, որի վրա հաստատվէր հասարակաց կարծիքի Արքիմեդը և աշխարհը շարժէր իր տեղից: Մարդիկ և հասարակութիւններ իրանց ժամանակի և ընթացիկ հանգամանքների արդիւնքն են և ոչ ոք չէ կարող ասել, թէ նա գտել է անկողմնակալ, կուսակցութիւններից բարձր այն տեսակէտը, որ ամենաարդարն է և բոլորի համար պարտաւորեցուցիչ:

Հասարակական, քաղաքական խոշոր խնդիրների մասին զանազան հայեացքներ կան. մէկը կարծում է, թէ պէտք է ամենալայն զարգացումն տալ տեղական ինքնավարութեան, յանձնել գործերի ղեկավարութիւնը ժողովրդական մասսային. միւսը համաձայն չէ այդ կարծիքին, և հաւատացած է, որ մի երկրի և ազգաբնակութեան բարգաւաճումը պահանջում է աստիճանաբար փոփոխութիւն մտցնել ներկայ կեանքի մէջ: Մէկը համարում է հոգևորականութեան դերը վերջացած եւրոպական հասարակութեան մէջ. միւսը կարծում է, որ ժամանակակից հասարակութիւնը զգալի կերպով կը վնասվէր, եթէ ժողովուրդը զրկվէր մի դաստիարակից, որին նա սովոր է և որի հետ կապված է բարոյական կապերով: Կրթութեան, աշխատանքի կազմակերպութեան և քաղաքականութեան վերաբերեալ բազմաթիւ հարցերն ունեն իրանց զանազան [illegible] Հայեացքներ կան մշակված երկրի մէջ: Մի յայտնի հայեացքի դաւանողները և պաշտպանները կարծում են, որ նրանք գտել են ազգի բարօրութեան և երջանկութեան ուղիղ ճանապարհը, բայց հենց այդ ճանապարհն է, որ միւս խմբերը գտնում են վնասակար և կործանիչ ազգի համար:

Ո՞վ է և ո՞ւր է այն դատաւորը, որ պէտք է յայտնի հայեացքների համե-

---

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

(Գերմանական նպաստող ընկերութեան նախագահ պաստոր Լօհմանի տեղեկագրից)

—

Մինչդեռ Արևելքում միշտ նոր յուզմունքների և սուկումների փոթորկային հոսանքը սպառնում է ամեն բան ամայի դարձնել, մենք սիրոյ գործի մէջ քայլ առ քայլ առաջ ենք գնում: Մեր գերմանական որբանոցները խաղաղութեան ճշմարիտ վայրեր են: Արդէն շատ անգամ տեղեկութիւն տուած ենք Բէբեկի մէջ անցեալ տարի հիմնված գերմանական որբանոցի մասին, ուր 120 երեխաներ ապաստարան են գտել: Պաստոր Բրօքէն և իր կինը, երեք գերմանացի և երկու հայ վարժուհիների օգնութեամբ, կառավարում են որբանոցը: Բայց աւելի մեծ ուրախութեամբ յայտնում ենք, որ Փոքր-Ասիայի Խարբերդ քաղաքում, 14 օրվայ ճանապարհ ծովից հեռու, մեզ կարելի եղաւ մի գերմանական որբանոց հիմնել: Ռուսցիչ Էհման, որ տան կառավարութիւնը իր ձեռքում ունի, կարող է բազմաթիւ սոված անտուն երեխաներից 151 հոգի միայն ընդունել և խնամել: Նա իր մի նամակի մէջ գրում է. «Իմ այստեղ գալու հենց առաջին օրերը մի խումբ որբեր եկան մօտակայ մի գիւղից: Սիրտ պէտք է ունենալ այս խեղճ արարածներին նայելու համար: Ցուրտ առաւօտ էր. այստեղ, վերին քաղաքում, այն ժամանակ դեռ բաւական ձիւն կար փողոցներում: Թշուառ ցնցոտիներով ծածկված, մասամբ բոբիկ ոտներով, ցրտից ամբողջ մարմնով դողալով, իրանց երեսների վրա կրելով ամենամեծ ցաւի, վերջին ծայր նեղութեան, ամբողջովին անանկութեան և կործանման կնիքը, կանգնած էին միսիոնարական տան բակում: Ո՛հ, իմ սիրտը այդ րօպէին կարեկցական զգացմունքից կտրատվում էր, և դժբախտութիւն եղած պիտի լինէր ինձ համար, եթէ կարողանայի խոկոյն իմ տունը տանել և խնամել նրանց»:

Պ. Էհմանի հետ միասին մի քանի ամիս առաջ Խարբերդ գնացին նաև բժիշկ Դր. Հերլէ և Մաքս Ցիմմէր, և կարողացան լաւ ծառայութիւններ անել սովածներին ու հիւանդներին. բայց նրանք սոխպողաբար խնդրում են աւելի մեծ միջոցներ, որովհետև Պալուի դաւառի մէջ խնամելու 42 տեղեր ունեն, ուր տիրում է ամենադառն նեղութիւնը:

Մի փոքրիկ հայեացք կարող ենք գցել սիրոյ այդ օրհնված գործունէութեան վրա, կարդալով դոկտոր Հերլէի նամակի մի քանի կտորները: Ահա ինչ է գրում նա. «Դոկտոր Գ.-ի հետ միասին գնացինք Խարբերդի մօտ մի գիւղ, ուր նա փող էր բաշխում և ես էլ հիւանդներին էի նայում: Ես երբեք այնքան թշուառութիւն տեսած չեմ, ինչպէս այստեղ. բնակարանների մեծ մասը, 150 տներից 120-ը ամայացած աւերակներ են. աւերակների ետևում պահված գտնվում են մի քանի տներ, որոնք արժանի չեն տուն կոչվելու. լաթերի մի քանի կտորներ, մի քանի կաւէ ամաններ, այս է այն ամենը, որ մնացել է մարդկանց: Մարդիկ էչեր չունենալով, չեն կարողացել վառելիք ժողովել, և այդ պատճառով էլ ապրելու տեղերը մեծ մասամբ խոնաւ և ցուրտ են, ամենալաւ ծննդարան ջերմախտի համար: Մի խուցի մէջ 7 հիւանդ գտայ երկու լաթերի վրա, գրեթէ առանց ծածկոցի պառկած էին. հիւանդութիւնն էր գլխաւորապէս մալարիա, նաև տիֆ և ինֆլուէնցայի մի քանի դէպքեր: Հասկանալի է, որ այդպիսի դրութեան մէջ դեղերից աւելի բարերար ազդեցութիւն են անում սնունդը, անկողինները և խնամքը: Այստեղից մի դեղագործ ուղարկեցինք, տալով ապրուստի միջոցներ և պէտք եղած դեղեր, նաև յանձնեցինք թարմ կաթի համար հոգալ, որովհետև այն գիւղի մէջ չը կայ կաթ: Խարբերդում անկողիններ պատրաստվեցին և ուղարկվեցին գիւղի մարդկանց համար: Եւ ինչպէս լսում եմ, Աստուծու օգնութեամբ, 100-ից աւելի հիւանդները գրեթէ բոլորն էլ առողջացել են: Մօտ տասն հոգի դեռ պառկած են: Մարտի մէկին գնացինք Պալու: Դոկտոր Գ.-ն Պալուի մէջ ցորեն էր գնում, իսկ Ցիմմէրը և ես գլխաւորապէս ցորեն էինք բաշխում զանազան գիւղերում»:

Ահա և մի քանի քաղուածքներ գերմանական նպաստող ընկերութեան ուղարկած գործակալների նամակներից: Ցիմմէր գրում է Խարբերդից, ապրիլի 8-ից ն. տ. «Ի մեծ ուրախութիւն մեր, Պալուի 42 գիւղերում կարող ենք հիմա նպաստ բաշխելու գործը առաջ տանել: Ձեր ուղարկած փողերով կարողացանք երկու ամիս, յունվար և փետրվար ամիսներում, այդ լայնատարած շրջանում 8000 հոգու սնունդ տալ: Նպաստը ոչ թէ ամենին, այլ միայն ամենաաղքատներին տրվեց: Ամբողջ այդ շրջանում 12.000 քրիստոնեայ հայեր կան: Մարտի 2-ին եկանք Պալու. գաւառի զանազան տեղերում ցորեն առնելով, մարդիկ ուղարկեցինք ժողովրդին բաժանելու համար: Դոկտոր Հերլէն և ես էլ շատ գիւղերում զբաղվեցինք այդ գործով: Քիչ առաջ ծաղկած վիճակի մէջ եղած այս տեղերը վերջին ծայր թշուառութեան մէջ տեսանք: Քանի-քանի հիւանդներ ընկած էին չոր գետնի վրա: Քիւրդերը ամեն բան տարել էին: Նոյն իսկ տան պատերն էլ քանդել էին, կարծելով այնտեղ պահված փող գտնել: Բոլոր անասունները տարված են, և եթէ բարեկամները հեռուից նպաստ ուղարկած չը լինէին, անշուշտ շատերը սովից և ցրտից պիտի մեռնէին, թէև հիմա էլ կոտորածից մնացած քրիստոնեաների թիւը շատ մեծ է: Օգնող ույժերի քիչ լինելու պատճառով, հնար չունենք այնպէս ուշք դարձնել առանձին-առանձին գիւղերի, ընտանիքների կամ անձինքների վրա, ինչպէս կը փափագէինք: Հնարաւոր չէ յաճախ այցելել գիւղերում հիւանդներին և հոգալ նրանց պէտքերը. գործը սխալում է: Եթէ կամենայինք այդպէս անել, աւելի կարևոր գործ չարած պիտի թողնէինք: Հիւանդների համար մի մարդ ունենք նշանակած, որ գիւղերըման է գալիս, և իսկական հիւանդներին միս և բրինձ է տալիս, որոնք այստեղ սնունդի ամենաէժան միջոցները և մեր տուած միակ դեղերն են: Եւ ուղիղն ասած՝ իսկապէս մի հատ միայն հիւանդութիւն կայ այստեղ, և նա կոչվում է քաղցածութիւն, չքաւորութիւն: Այդ վիճակը կրկնակի դժուարացնում է ապագայի անյուսութիւնը: Երբ երեկոյեան որ և է գիւղ

մտաւոր յատկութիւնները և որը պէտք է ցոյց տայ աւելի կատարեալ և անսխալ հայեցակէտ: Եթէ կիրեալ սպիտակ ցանկութեամբ մէջ և կը ժողովի իր շուրջը հետևողներ, այն ժամանակ նա գլուխ կը կանգնի մի նոր կուսակցութեան, որի վերաբերմամբ կարող է կրկնել նոյնը, ինչ եղել է նախկինների հետ և թէ գանքն եղած կուսակցութիւնները և մնայել մի «նոր» երբև աւելի կատարեալ և երբև անսխալ հայեցակէտ: Աւգոյելով անաչառութեան և անկողմնապահութեան որոնումից գործ կոր հեր չի վերջանայ, քանի կան մարդիկ և տարբեր հասկացողութիւններ: Սակայն լաւ անաչառութեան որոնելով չը մասնակցել հասարակական կեանքին, դա ոչ թէ խելացի և գործնական վարմունք չէ, այլ դա նշան է մտաւոր և բարոյական թուլութեան, հասարակական ըզգացմունքի պակասութեան: Թող իւրաքանչիւրը լուրջ կերպով մշակէ և ամբողջացնէ իր հայեցակէտները, բայց կեանքի մէջ մտնելով չը տատանուի և ոչ գանազան հոսանքների մէջ, այլ առաջ գնայ, իւրաքանչիւրով իր զգացմունքը, որով կերպով նրանց արտայայտելով և հրապարակով գիտակցելով իր շուրջը: Ով կը տատանուի, նա կամ կը փշրուի հոսանքների մէջ, կամ խարսխելը կը դառնայ նրանց համար և անվերջ կը նմանի ալիքից ալիք անհանդիստ և ապարդիւն:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳԷՈՐԳ ՔԱՆԱՆԵԱՆ

Յունիսի 5-ին, երեկոյեան, մենք ստացանք Մոսկվայից հետևեալ հեռագիրը. «Երէկ գիշեր վախճանուեց Լազարեան ճեմարանի վերատեսուչ գաղտնի խորհրդական Գէորգ Քանանեան»:

Հանգուցեալը, որքան մեզ յայտնի է, մօտ 60 տարեկան էր և ամբողջ 35 տարի պաշտօն վարեց Լազարեան ճեմարանում, առաջ իբրև տեսուչ և յետոյ, իբրև վերատեսուչ: Նա երկար ժամանակ կատարել է և պրօֆէսորի պաշտօն ճեմարանի լիցէում, աւանդելով արևելեան ազգերի պատմութիւնը: Բացի մանկավարժական գործունէութիւնից, հանգուցեալը ջերմ մասնակցութիւն էր ցոյց տալիս, մանաւանդ վերջին ժամանակներս, հասարակական և ազգային գործերին և մի քանի լուրջ յօդուածներ զետեղեց մայրաքաղաքների ամսագիրներում: Նրա վերջին գրական աշխատութիւնը, որ դեռ լոյս չէ տեսել և տպագրվում է պ. Ջանշիէվի խմբագրութեամբ հրատարակվող «Братская Помощь» ժողովածուի մէջ, վերաբերում է հայերի այժմեան վիճակին:

Հանգուցեալը, ինչպէս յայտնի է, աշխատել է և հայ գրականութեան մէջ. նա մէկն է այն երեք անձերից, որոնց ազգանուններից առաջին տառերը կազմում են Ռ. Պատկանեանի «Գամառ-Քաթիպայ» կեղծանունը: Չը նայելով իր ծանր հիւանդութեան, որին նա ենթակայ էր վերջին տարիների ընթացքում, հանգուցեալը չէր կամենում թողնել իր սիրած գործը և պաշտօնը և շարունակում էր մինչև իր կեանքի վերջին օրերը: Անտարակոյս, Գէորգ Քանանեանի մահը զգալի կորուստ է թէ Լազարեան ճեմարանի և թէ հայ հասարակութեան համար:

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Մայիսի 31-ին

Արճէշի գաւառի Դիլան գիւղից գաղթած տանուտէր Թոմաս Ենգօեան Հաջի-Բուդաղի քարվանսարայում հիւանդ պառկած էր, երբ ուրիշ գաղթականներ յայտնեցին նրան, որ նրա կապոյտ ձին քիւրդերի ձեռքում տեսան: Գաղթական Թոմասը, յենվելով երկու մարդկանց վրա, գնաց ձին տեսնելու, բայց ախոռի տէրը թոյլ չը տուեց և գաղթականը դիմելով պօլիցիային՝ յայտնեց այդ մասին ու արձանագրել տուեց իր ձիու նշանները: Պօլիցիան անմիջապէս բերել տուեց թէ ձին և թէ քիւրդին: Վերջինի երկու ընկերները անհետացել էին: Ձիու նշանները նոյնն էին, ինչպէս յայտնել էր տէրը: Բացի դրանից, երբ գաղթականը ձիու ետևից կանչում է «բիրղաշ» (այդպէս էր անասունի անունը), կենդանին նայում է տիրոջ կողմը և տէրը մօտենում համբուրում է իր կորցրած ձիու ճակատը: Տեսարանը սրտաշարժ է լինում. ներկայ եղողները այս պատմում էին զգացված կերպով: Տանուտէր Թոմասը ստացաւ իր ձին: Մենք տեսանք նրան ձիու վրա նստած և երկու մարդ կողքերից բռնած պահում էին, որպէս զի վայր չընկնի: Ձին այժմ գտնվում է պօլիցիայի տրամադրութեան տակ, իսկ քիւրդը բանտումն է: Գաղթական Թոմասը պատմեց այսքանը. «Անցեալ տարի [illegible] 12-ին, տեղի ունեցաւ Արճէշի կոտորածը: Մեզի վրա տուին հայդարանցի քիւրդեր, մեր գեղը սուր քաշին և ինչ կար չը կար սըրբեցին տարան: Սպանեցին իմ տնից խինգը խոգի—2 ախպէր, 2 տղայ, 1 աղջիկ, տարան իմ 20 գոմէշը, 15 եզը, 10 մատակը, 7 կովը, 600 ոչխարը և 4 ձին. մէկն էս ձին էր, իմ ձեռի պահած քուռակը. տարան, փչացրին կարասներով եղ, պանիր, և աւերեցին իմ չէն տունը. էսօր մէկ կտոր խացի կարօտ եմ»: Այս բոլորը հաստատեցին միւս գաղթականները, ասելով՝ «Տանուտէր Թոմասը Դիլանի անուանի դովլաթաւոր մարդն էր»:

Գաղթական Թոմասը անձամբ ճանաչում էր քիւրդին. քիւրդը հայդարանի ցեղին է պատկանում, Դիադալի գիւղից է և անձամբ մասնակցել է թէ կոտորածին և թէ աւեր ու կողոպուտին: Այսօր նա իր աւարը բերել էր Երևան վաճառելու, ուր և ընկաւ ծուղակի մէջ: Այսպիսի մի դէպք էլ, ինչպէս պատմեցին, տեղի է ունեցել Իգդիրում. գաղթականը ճանաչել է իր եզը, բայց ստանալ չէ կարողացել:

Այսպիսի փաստերը այժմ պարզում են այն հանգամանքը, որ այս տարի քիւրդերը անհամեմատ մեծ քանակութեամբ ոչխարներ բերին Երևան վաճառելու, քան միւս տարիները: Գաղան քիւրդը բաւական չէ, որ հրի և սրի աշխարհ է դարձրել հայերի երկիրը, դեռ Ռուսաստան է բերում իր աւարը, իր կողոպուտը վաճառելու, որովհետև այնտեղ մարդ չէ մնացել, գնող չը կայ: Մեր յիշած քիւրդը ձին ծախում էր 50 րուբլով:

Յ. Տ.-Մ.

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Թիֆլիս, յունիսի 5-ին

«Մշակ»-ի 64-րորդ համարում, երգիչ պ. Ամիրջանեան յայտարարել էր, որ չէ մասնակցելու յունիսի 3-ին նշանակած ներկայացման և յայտարարութիւնների մէջ տպվածը այդ մասին՝ «միանգամայն սխալ» է: Սրանով յայտնում եմ հասարակութեան, որ պ. Ամիրջանեանի անունը աֆիշաների վրա մի սխալ չէ, այլ պ. Ամիրջանեանի հակառակը սինդելն է սխալ: Եւ ինչպէս կարող էր սպրդել մի այդպիսի պլանդակ սխալ այնտեղ՝ ուր գրվում է երգչի անունը, երգելու կտորները և այլն: Եթէ ինքը պ. Ամիրջանեանը չը յայտնէր իր մասնակցելու համաձայնութիւնը, մեզ որտեղից յայտնի պիտի լինէր թէ պարոնի բէպէրտուարում կայ «Ա՛յ վարդ» երգը, և [illegible] նագրութեամբ և ոչ Միք. Շահլամեանի: Պ. Ամիրջանեան ինքն է պատրաստակամութիւն յայտնել երեկոյթին մասնակցելու. յետոյ, իբրաւ է, սկսել է քիչ դժկամակել, բայց նորից համաձայնվել է այն պայմանով, որ իր անունը գրվի առանձին, դերասանների շարքից դուրս և խոշոր տառերով, յետոյ նորից է մերժել: Պատճառների մասին աւելորդ եմ համարում խօսել:

Ա. Վրոյր

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Էջմիածին, մայիսի 15-ին

«Մշակի» № 38-ի մէջ պ. Ա. Գիւլխանդանեանց, թղթակցութեան նիւթ չինելով Վաղարշապատի եկեղեցում բազմաթիւ ժողովրդեան և հոգևորականների առաջ իմ խօսեցած պարզ և անպաճոյճ քարոզը, ասում է իմ բերանով.— «Սրանից 19 դար առաջ,—այսպէս սկսեց նա իր քարոզը,—Յիսուս արտասվեց և վայ կարդաց Երուսաղէմին՝ նրա անբարոյականութեան համար. նոյն վայը այժմ ձեզ եմ կարդում ես. նայեցէք չուրջներդ, որպիսի անբարոյականութիւն է տիրում այնտեղ. միթէ չուտով դուք ևս կորչելու չէք: Մինչև երբ Աստուած հայհոյողները, այդ բողոքական-ֆարմասոնները, անաստուած, անեկեղեցի արարածները բուն դնեն ձեր մէջ (!!): Պէտք է և ժամանակ է դրանցից ազատվելու, եթէ չէք ուզում կորչել, ի չիք դառնալ...»

Յայտնում եմ հրապարակով, որ բացի «Երուսաղէմ և բողոքական» բառերից, այլ ևս ոչ մի բառ, ոչ մի հատուած չը կայ իմ քարոզիս մէջ, ուստի և չեմ հարուածել և ոչ վիրաւորել «Աստուած հայհոյող, անաստուած ֆարմասոններին», և ոչ ասել իշխանաբար իմ ունկնդիրներին—«Մինչև երբ այդ անեկեղեցի արարածները բուն դնեն ձեր մէջ. պէտք է և ժամանակ է դրանցից ազատվելու», գիտենալով, մտածելով, որ նրանց տան և երկրիս տէրը ես չեմ: Եւ որպէս զի «Մշակի» ընթերցողները չը գայթակղվեն յիշեալ խօսքերից, համարելով այն իմ բերանից դուրս եկած, ահաւասիկ նշանակում եմ այստեղ իմ բերանից դուրս եկածի նիւթը: Ես համառօտակի խօսեցի մեր ժողովրդեան մէջ տարածված ինչ ինչ վնասակար պակասութիւնների և նրանց չար հետևանքների մասին, որպիսիքն են—անեկեղեցասիրութիւն, անմիաբանութիւն, գողութիւն, քսութիւն, և այլն, որոնց թւում խօսեցի, այո, և բողոքականութեան վրա: Իսկ թէ ինչ էր բողոքականութեան մասին խօսելուս շարժառիթը, ահա թէ ինչ: Վաղարշապատի շրջակայ գիւղերից շատերը այսօրվան օրս անմեղ տեղ կուլ են գնում բողոքականութեան. արդէն ես անձամբ ճանաչում եմ հինգ գիւղեր, որոնց մէջ բաւական թւով բողոքականութիւն ընդունած հայեր կան, մինչդեռ սրանից եօթն տարի առաջ իմ ճանաչած այդ գիւղերից գոնէ երեքը ազատ էին բողո-

---

համնելով, հողից չինած խրճիթի մէջ բոցավառվող կրակի առաջ նստում եմ, որքան յաճախ գալիս են գիւղացիները հարցնելու, թէ իրանց ճարը ինչ պիտի լինի, արդեօք դարձեալ կոտորած պիտի կրեն, թէ իրանց օգնութիւն պիտի հասնի և իրանց դրութիւնը պիտի ապահովվի: Եւ երբ յետոյ նկատում են, որ ես էլ իրանց չափ միայն գիտեմ, այն ժամանակ աւելի ևս ծանր են զգում իրանց նեղ վիճակը: Պալուի մեծ շրջանի մի քանի գիւղերում մի հատ տուն էլ չէ մնացել: Ամայացած տեղերով անցնելիս, երբ մարդ տեսնում է պատերի սևացած մնացորդները, փլած տանիքները և ածխացած գերանները, պիտի կարծի, որ մի քանի օր առաջ տեղի ունեցած հսկայական մի հրդեհ լափել է այդ գիւղերը: Գիւղերը այցելած ժամանակ դեռ ամեն տեղ թանձր ձիւն կար և յաճախ դժուար էր լինում առաջ գնալը: Շատ տեղ ասեցին ինձ, որ այս ձմեռը շատ մեղմ և տաք է: Երբ արեգակը այստեղ, Խարբերդում, ծագում է, ես միշտ ուրախանում եմ, մտածելով այն շատ սովածների և մրսողների վրա, որոնք արեգակով միայն պիտի տաքանան: Ձմեռվայ ամենախիստ ամիսներում կարողացել են շատ աղքատներ ձեր ուղարկած փողերով թէ իրանց և թէ ընտանիքների անհրաժեշտ պէտքերը հոգալ: Բացի հացից տուել ենք և սերմացու: Այս կողմի շատ բնակիչները հողագործներ լինելով, շատ դժուար է այդքան մարդկանց համար բաւականացուցիչ պաշար գտնել:

«Շատ անգամ փափագել եմ, որ Նուիրատու բարեկամները իրանք այստեղ լինէին և իրանց աչքերի առաջ տեսնէին նրանց, որոնց նպաստ ենք բաշխում: Ահա նուրբ դէմքով մի մարդ. Կ. Պօլսում մեծ գործի տէր էր նա և հարուստ էր: Իր բոլոր փողը կոտորածի ժամանակ կորցրեց, ինքն էլ Պոլսից աքսորվեց և հիմա մի գիւղի մէջ ապրում է իբրև գիւղացի: Մի կով բաշխեցինք նրան, որ կարողանայ սկսել իր գիւղական գործը: Ահա գալիս է 10 տարեկան մի տղայ, որ իր համար որոշված նպաստը տանի: Մայրը կենդանի է, 6 զաւակներ ունի, որոնցից մեծը այս տղան է: Հարցրինք հօր մասին: Բարձրաձայն լացը եղաւ իր պատասխանը. ուրիշ պատասխան չը ստացանք: Այդ հարցը շատ ցաւալի դէպքեր յիշեցրեց նրան: Շատ երեխաներ իրանց աչքերով տեսել են թէ ինչպէս մահմեդականները սպանում էին իրանց հայրերին: Ո՛րքան շատ անօգնական երեխաներ են ապրում թէ քաղաքում և թէ Պալուի գաւառում: Այդպէս, գիւղեր այցելելով, կարողանում ենք մօտից ծանօթանալ հայ ժողովուրդին, և ես որքան կը փափագէի, որ մեզ հետ լինէին նրանք, որոնք շատ անիրաւացի կերպով դատում են այս ազգի ցաւալի վիճակը, տեսնելով հայերի մէջ միայն ապստամբ և խռովարար մարդիկ, որոնք իբրև թէ արժանի են այդ վախճանին: Ուզում եմ պաշտպանել ես այդ համեստ հողագործներին, դարբիններին, իրանց հօտերից զրկված հովիւներին, շատ հիւանդներին, որոնք միմիայն չքաւորութեան և տառապանքի շնորհիւ են հիւանդ, որբ և այրիներին և հազարաւոր որբացած երեխաներին:

«Ասում են, թէ հայերը Արևելքի հրէաներն են: Սա էլ շատ անիրաւացի է: Ես հաւատում եմ որ հայերի արթնացած միտքը մանաւանդ պէս ընդունակ է դարձնում նրանց վաճառականութեան համար: Գուցէ կան ծովային քաղաքներում հայ բանուորներ և հայ վաշխառուներ, ես չը գիտեմ: Բայց այստեղ, հողագործ ժողովրդի մէջ, դրա մասին խօսք անգամ չէ կարող լինել: Երբ գիւղերը միմիայն հողագործութեամբ պարապող հայերից են բաղկացած, կարծեմ սա արդէն բաւական ապացոյց է այդ ակնարկութեան դէմ: Ճշմարիտ կրթութեամբ մեծ բան կարելի է չինել այդ ժողովրդից: Հայերի մէջ, ինչպէս և ամեն ազգերի մէջ, վատ մարդիկ էլ կան, այդ մասին յիշելն անգամ աւելորդ է, բայց թիւրք ժողովուրդը հայ ժողովուրդից գերադասելը անչուչտ սխալ է: Եթէ ամեն մի ժողովուրդ առանձին քննութեան առնենք ազգային և կրօնական տեսակէտից, ընդհանուր բնաւորութիւնը նոյնն է: Եթէ քրիստոնէութիւնը նոյն կերպով գործած լինէր մահմեդականների մէջ, ինչպէս հայերի մէջ է գործել, ապա նրանք էլ դուրս բերվելով ֆանատիկոսութիւնից և քարացած կրօնական ծէսերից, դէպի աշխատութիւն և կուլտուրա կառաջնորդվէին»: Խօսելով լուսաւորչական եկեղեցու մասին, պ. Ցիմմեր, ի միջի այլոց ասում է. «Անհասկանալի հին հայերէն լեզւով երկար աղօթքներ են կարդացվում: Շատ պահեցողութիւններով, երգեցողութիւնով, ծէսերով, զուտ արտաքին կերպով են պաշտում Աստուծուն, որը արտաքինի մէջ չէ գտնվում»:

Պ. Ցիմմեր մի ուրիշ նամակում գրում է. «Այն գիւղերը, ուր հայեր և թիւրքեր են ապրում, չեն կործանված, այլ միայն կողոպտված են: Հէնց այս էլ բաւական է, որովհետև քիւրդերը լաւ գիտեն կողոպտելու արհեստը: Բառի բուն նշանակութեամբ նրանք ոչինչ չեն թողացել հայերի ունեցածից: Այստեղ՝ Պալուի մէջ, նոյն իսկ կանանց և երեխաների հագուստները հանել և մերկ թողել են նրանց: Ոչ հագուստ, ոչ անկողին, ոչ կահ-կարասիք, ոչ փող, ոչինչ չէ մնացել: Բայց այդ մարդիկ գոնէ տներ ունեն: Իսկ Իսաբէյ գիւղում տներն էլ ամբողջովին քանդված են: Եկեղեցին հողին հաւասարեցրած է: Մի քանի տներ են շինել, ամենքը միասին ապրում են: Հագուստ չունեն: Միայն մի հատ չափիկ հագած փոքրիկ մի տղայ ինձ տեսնելով, սարսափած փախաւ՝ «քիւրդ, քիւրդ» աղաղակելով: Շատ հեռու տեղերից կանայք բոբիկ ոտներով գալիս էին ձիւնի մէջ և իրանց համար որոշված ցորենը շալակում էին տանում: Դժուար է ասել, թէ կոտորածից յետոյ քանի քանիները չքաւորութիւնից, մերկութիւնից և ցրտից մեռել են: 200 եզներ գնելով, բաժանեցինք գիւղացիներին: Սրանք իրանք պիտի գնային սարերը և գտնէին քիւրդերի մօտ ծախու եզը: Յաճախ էր պատահում որ գիւղացին իրանից կողոպտված եզը գտնելով քրդի մօտ, գնում էր նորից: Ճիշդ չէ քիւրդերին անուանել լոկ հայերի սպանողներ: Ինչպէս հայերն ասում են, «նրանք կողոպտում են միայն, երբ կարողանում են»: Բայց կողոպուտն էլ հիմնովին կերպով են անում: Իրանց հաւանած բանը անպատճառ կամենում են ինչպէս որ լինի գողանալ: Երբ մի քրդական գիւղումն էի, այնտեղի աղան հարցրեց իմ առաջնորդին, թէ ինչ կերպով իմ դանակը գողանայ:

«Մի տեղ ցորեն բաժանելիս տեսայ մի գեղեցիկ արծաթեայ շղթայ մի կեղտոտ քիւրդի մօտ: Երբ հարցրի թէ որտեղից է, նա ուրախ ծիծաղով պատասխանեց. «էրմէնի, էրմէնի»: Շատ բաներ են կողոպտել, այրել և ոչնչացրել, որոնց արժէքը և գործածութիւնը իրանք քրդե-

քաղաքականութիւնից: Այսպէս ուրեմն, ես խօսել եմ քաղաքականութեան վերաբերմամբ, բայց ոչ այն բողոքականութեան վերաբերմամբ, բայց ոչ այն կծու եղանակով, լկտի խօսքերով և անդուռն բեկծու եղանակով, լկտի խօսքերով և անդուռն բերանով, ինչպէս որ պ. Գիւլխանդանեանցն է չինել ու սարքել, և սրանով և ծիծաղում և ծիծաղեցնում ուրիշներին անբաղդ հոգևորականների վրա, դուրս գալով միանգամայն ճշմարտութեան և քաղաքավարութեան սահմանից:

Հաճեցէք այս նամակիս տեղ տալ «Մշակի» համարներից մէկում ի պատիւ ճշմարտութեան:

Սահակ վարդապետ Ամատունի

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Մոսկվա, մայիսի 18-ին

Հազար ներողութիւն եմ խնդրում «Մշակի» յարգոյ խմբագրութիւնից, որ ստիպված եմ՝ հակառակ ջերմ ցանկութեանս՝ մի երկու խօսք ևս ասել՝ ուսանողութեան մասին ծագած «պօլէմիկայի» վերաբերմամբ: Ով քիչ շատ հետևում է մեր մամուլին՝ անկասկած գիտէ, թէ ինչ ահագին գործադրութիւն են գտնում անխտիր բոլոր օրգաններում ազնուութիւն, մաքրութիւն, գրականական էթիկա, ազնիւ պօլէմիկա և ուրիշ համանման գեղեցիկ ու վսեմ բառերը: Դրանցից է սկսում և վերջացնում իր խօսքը և յայտնի գրականական լարախաղացը և նա, որ իր ամբողջ էութեամբ, իր ամբողջ գործունէութեամբ մի կենդանի բողոք է ազնուութեան և մաքրութեան ամենատարրական պահանջների դէմ անգամ:

Այս մտածմունքներին առիթ տուեց ուսանող Թ.-ի վերջին պատասխանը՝ ուսանողութեան վերաբերեալ «Մշակի» մէջ տպված իմ յօդուածներին: Թ. կշտամբում է ինձ, որ ես խօսք եմ տալիս «ազնիւ գրականական պօլէմիկայից», որ իմ արածը մեղանչում է գրականական էթիկայի պահանջների դէմ և այլն: Ընդունենք այդ խօսքերը լուրջ, ենթադրենք մի րօպէ՝ որ մենք ուրախութեամբ կը համաձայնէինք պ. Թ.-ի հետ բանակուի մէջ մտնելու, բայց արդեօք որ և է առիթ կար մի այդպիսի բանակուի: Մենք ասում ենք, 1) ուսանողութիւնը իր ներկայ մըտաւոր-բարոյական վիճակով անընդունակ է կատարելու իր միսիան, ուստի նա տոգորվելով իր վրա դրված պարտականութիւնների գիտակցութեամբ, լուրջ ինքնակրթութեամբ և ինքնաշխատութեամբ պէտք է պատրաստի իրան ապագայում խաղալիք դերի համար: Պարոն Թ.-ն պատասխանում է՝ համաձայն ենք, բայց այդ բանի մէջ մեղաւոր է շրջավայրը, էպօխը: Մենք պատասխանեցինք՝ որ մենք կատարելապէս համաձայն ենք, բայց դա բոլորովին չէ վերաբերում գործին, դրա մասին խօսելը մեր նպատակից դուրս էր: 2) Հասարակական բարեգործութիւնը չէ կարող նպատակ ունենալ նպաստելու անձնական բարօրութեան սիրահարների բազմանալուն. ուսանողութիւնը՝ ստանալով հասարակութիւնից նիւթական օգնութիւն, պէտք է ապագայում վերադարձնի նրան իր պարտքը թէ նիւթապէս և թէ բարոյապէս՝ ծառայեցնելով իր մտաւոր և բարոյական կարողութիւնները հասարակաց օգտին. եթէ ուսանողութիւնը այդպէս չէ անում՝ հասարակութիւնն էլ իրաւունք ունի անտես առնելու նրա նիւթական կարիքները: Պարոն Թ.ն պատասխանում է՝ հարուստը պէտք է օգնի աղքատին, գիտունը՝ տգէտին: Ահա բուն վէճը:

Սա ինչ պօլէմիկա է, ասացէք խնդրեմ: Մենք պօլէմիկա ասելով բոլորովին ուրիշ բան ենք հասկանում և երբէք խօսք չենք տայ իսկական գաղափարական կուից, իսկ վիճել վիճելու համար—մենք երբէք չենք համաձայնվի: Ուսանողական պատիւը և յարգանքը դէպի մամուլը՝ թոյլ չեն տալիս մեզ այդպէս վարվելու: Մամուլը անձնական կռիւների ասպարէզ չէ, նրա հիւրասիրութեան զիմողը այդ պէտք է հասկանայ: իսկ ինչ վերաբերում է այն բանին, որ մենք արջի ծառայութիւն ենք մատուցանում ուսանողութեանը, դրա ճիշդ կամ սխալ լինելը թողնում ենք այն ընթերցողի եզրակացութեանը, որ հարկաւոր ուշադրութեամբ կարդացել է մեր և պարոնի «մեկնաբանական» յօդուածները: Այս է պ. Թ-ին մեր վերջին խօսքը:

Գ. Տատեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Մշակի» այս համարը բաղկացած է 6 երեսից:

Մոսկվայից, երէկ գիշեր, մեր թղթակցից ըստացանք հետևեալ հեռագիրը. «Վախճանվեց Լազարեան ճեմարանի վերատեսուչ գաղտնի խորհրդական Գէորգ Քանանեան: Ասում են, որ հանգուցեալը իր կարողութեան երեք քառորդ մասը, այն է մի քանի հարիւր հազար րուբլի, կտակել է հայոց բարեգործական հիմնարկութիւններին»:

Լսում ենք, որ այս օրերս Նորին Մեծութեան եգերմէյստէր իշխան Դաւիթ Մէլիքօվ ուղարկեց Թիֆլիսի արհեստաւորների աւագին հազար րուբլի, յօգուտ Թիֆլիսի արհեստաւորների ապագայ հիւանդանոցի: Այդ գումարը հանգուցեալ իշխան Նիկօլայ Ճավճավաձէի միջոցներից է և պէտք է գործադրվի նրա յիշատակին:

Համակրելի «Лучъ» լրագրի դադարումից յետոյ, այժմ էլ մամուլի մի ուրիշ լուրջ օրգան, Գայդէբուրօվի խմբագրութեամբ հրատարակվող «Русь» լրագիրն է ժամանակաւորապէս դադարեցնում իր գոյութիւնը: Ահա ինչ է յայտնում հրատարակիչ-խմբագիրը այդ մասին. «Русь» լրագրի հինգամսեայ գոյութեան ընթացքում մենք ամեն ջանք գործ դրինք մի այնպիսի կենդանի և լուրջ լրագիր ստեղծելու, որ կարողանար ծառայել կարգի և օրինաւորութեան լաւագոյն շահերին: Բայց բացի ներքին, հեշտ հեռացնելի դժուարութիւններից, հանդիպում էին և հրատարակչից բոլորովին անկախ դժուարութիւններ: Շարունակել լրագրի հրատարակութիւնը, կը նշանակի անտես առնել մեր բարոյական պարտաւորութիւնները բաժանորդների առաջ»: Գայդէբուրօվ խոստանում է ամեն միջոց գործ դնել շուտով վերսկսելու լրագրի հրատարակութիւնը:

Սօլօլակի և Հավլաբարի ճաշարանների վարչութիւնը ուղարկել է մեզ տպագրելու ճաշարանների միամեայ հաշիւը 1896 թ. մայիսի 1-ից մինչև 1897 թ. մայիսի 1-ը: Հաշուետարվայ ընթացքում ընդհանուր մուտք եղել է 9584 րուբլի 6 կ., այն է անդամակցական վըճարներ—1408 ր., միանուագ նպաստներ—5072 ր. 99 կ., որից 1300 ր. Կովկասի պ. կառավարչապետից՝ Թիւրքիայից փախած հայ գաղթականներին ձրի ճաշ տալու համար, զանազան անձերից և հաստատութիւններից—2260 ր., տոկոսներ—540 ր. 12 կ., դիմակահանդէսից—1854 ր. 75 կ., այլ և այլ—608 ր. 21 կ.: Ծախս երկու ճաշարանները ունեցել են—6009 ր. 56 կ., որից Հավլաբարի ճաշարանի վրա, որ բացված է 1897 թ. ապրիլի 15-ից—երկու շաբաթվայ ընթացքում ծախսվել է 507 ր. 26 կոպէկ:

ԳՈՐԻՍԻՑ մեզ գրում են. «Այս օրերս Գորիսի շրջակայքում տեղի ունեցաւ հետևեալ քստմնելի դէպքը: «Մուղանլու Թարաքեամայ» կոչվող օբաները եայլաղ գնալիս, օր ցերեկով բռնում են Տեղ գիւղացի երկու հայ երիտասարդի, որոնք վերադառնում էին հայրենիք. մէկը զինւորակոչի ժամանակը լրացրած, միւսը Անդրկասպեան երկրից, և գիւղից ոչ հեռու—Հագարու գետի ափում կոտորում են անգթաբար խողխողելին: Թուրքերի այս բարբարոսութիւնը առաջինը չէ և չէ էլ կարելի անուանել վերջինը: Ասում են, որ թուրքերը վրէժ են առել Տեղ գիւղացիներից, որովհետև վերջիններիցս մէկը գնտակով սպանել է անցեալ տարի մի մուղանլուեցու գողութեան համար և սպանողը մինչև այսօր բանտում նստած է: Թուրքերը չը բաւականանալով դատարանով՝ իրանք իրանց ձեռքով են դատաստան անում»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԱԹՍՈՒՆԱՄԵԱՅ ՅՈԲԵԼԵԱՆ

I

Վաղը, յունիսի 8-ին, Անգլիան կը սկսի տօնել իր թագուհու գահակալութեան վաթսունամեակը: Ժամանակակից ամենախոշոր և ամենահարուստ պետութիւնը, որին երկրագնդի զանազան մասերում հպատակվում են 380 միլիօն մարդիկ, ի հարկէ, իր դիրքին ու փառքին վայել հանդէսներով կը մեծարէ այդ հազուադէպ յօբելեանը:

Վաթսուն տարի գահի վրա, վաթսուն տարվայ խաղաղ թագաւորութիւն, առանց դառնութիւնների, առանց ահեղ ճգնաժամների: Սա մի բացառիկ բախտ է, որին չէ արժանացել ոչ մի թագակիր անձն նորագոյն Եւրօպայում, այն էլ XIX դարում, երբ ծնունդ առան գիտական նոր հօսանքներ և, յեղաշրջելով մարդկային դարաւոր հասկացողութիւնները, հրաբղխային հողի վրա դրին ավելի անցեալի հասարակական և պետական կարգերը:

1837 թուի յունիսի 8-ին, Վիլհէլմ IV-ի մահվան օրը, Անգլիայի գահի վրա բազմեց Ալէքսանդրինա-Վիկտորիա I, 18 տարեկան մի բարեկիրթ աղջիկ: 1840 թուականին նրա սրտին ու ձեռքին արժանացաւ Սաքսէն-Կօբուրգ-Գօթայի իշխան Ալբէրտ, որն ապրելով իր թագակիր ամուսնու հետ, բնականաբար չէր խառնվում պետական գործերում: Անգլիական արքունիքում նա միայն սիրող և երջանիկ ամուսին էր, իսկ իր զաւակների համար բարի և առաքինի հայր: 1861 թուականին Անգլիան անկեղծ ցաւով թաղեց իր թագուհու ամուսնուն: Այն ժամանակից Վիկտորիան այրի է:

Մեծ-Բրիտանիայի այժմեան ալէզարդ, 78 ամեայ թագուհին իր վաթսունամեայ թագաւորութիւնը այսօր կարող է հանդէս բերել իբրև նորագոյն Անգլիայի պատմութիւն: Վիկտորիայի շրջանը Անգլիայի առաջադիմութեան, բարօրութեան ոսկէ շրջանն է: Ուստի այժմ, չքեղ տօների առիթով, աւելորդ չի լինի մի համառօտ ակնարկ գցել այդ շրջանի վրա: Ազգերը այժմ չեն բաժանված միմեանցից չինական պատերով. նրանք ամեն օր շփվում են միմեանց հետ, մի-

---

րը չը գիտեն: Երէկ ցոյց տուին ինձ հայկական ասեղնագործութեան խիստ արժէքաւոր և հետաքրքիր ձեռագործներ, որպիսիներն երբէք տեսած չէի: 5—6 կտոր բաներ էին վանքերից, 4—6 հարիւր տարվայ գործ: Սեփականատէրը գնել էր մի քրդից, որ մի մեծ քսակ լցրած, վանքից տարել էր սարերը: Որքան շատ ձեռագիրներ վանքերից կողոպտված և ոչնչացրած են: Ի՛նչ սրտաշարժ տեսարան էր, երբ այցելեցի Պալուի աւերակ դարձած եկեղեցին: Տեսայ այն խուցերը, ուր պահված են եղել փախած հայերը: Մի մեծ խուցի մէջ մարդկանց գանգեր և ոսկորներ էին ցրված. այստեղ մեռցրած էին 20-ի չափ կանայք, երեխաներ և տղամարդիկ, որոնք Աստուծու տանը ապահով էին կարծել իրանց. սա մի լուրջ վկայութիւն է մեր ժամանակի մասին: Անհնարին էր ամենքին թաղել: Շները և գայլերը այնքան արագ են գործել, որ մարդիկ չէին կարողացել նրանց հասնել: Կիրակի օր այցելեցի այն ահագին գերեզմանը, ուր 600 մարդիկ միատեղ հանգչում են. Ժամանակ չէր եղել խոր փորելու և ոչ էլ քարերով ծածկելու: Հիմա այդ գերեզմանի վրայով ճանապարհ է անցնում և եթէ անձրևները և սարերից եկած ջրերը լուացած և բացած չը լինէին այստեղ և այնտեղ ոսկորներ, չորի կտորներ և մազեր, ճանապարհորդը չէր էլ կարող յիշել այստեղի սարսափը: Շատ տներ բոլորովին դատարկ են մնացել, որովհետև տէրեր չունեն. ամբողջ ընտանիքներ կոտորված են: Այն փոքր տանը, ուր այս նամակը գրում եմ մի սենեակի մէջ, 17 մարդիկ են սպանվել: Երեխաների կեանքն էլ չեն խնայել: Մի կաթնակեր մանուկ, որ իր մեռած մօր ծծից կաթ էր ուզում ծծել, նոյնպէս սպանվել էր: Ոմանք փորձել են փողով իրանց կեանքը ազատել: Ակնի մէջ մի հարուստ հայ 500 լիրա տուեց մի թիւրքի, որ իր անձն ազատի: Թիւրքը փողը առաւ և նրա բերողին էլ սպանեց: Այսօր առաւօտ 7 կանայք կային այստեղ, դրանք տարի ու կէս առաջ քաղաքի ամենահարուստ մարդկանց կանայքն էին: Այժմ ամենաչքաւորներն են, թէև անսովոր չքաւորութեան: Ամեն մէկի մասին կարող էի մի ցաւալի պատմութիւն գրել: Քաղաքի ամենահարուստ մարդիկ ցնցոտիների մէջ մուրում են հիմա: Մի պառաւ մայր գնում է և մուրում իր եօթը հասակաւոր աղջիկների համար, որոնցից մի քանիսը ամուսնացած են եղել: Աղջիկները ապահով չէին լինի, եթէ կամենային իրանց մօր բնը թեթևացնել: Հարեմական լուծը շատ խիստ է: Ուսումօվա գիւղում 36 կանայք և աղջիկեր 25 ոտնաչափ բարձրութիւնից ցատկել, ընկել են Եփրատի մէջ, անպատուութիւնից խոյս տալու համար: Կոտորածի ժամանակ շատ մարդկանց անընդունակ են դարձրել աշխատանքի համար»:

Դօկտոր Հէրլէն գրում է Մալաթիայից, ապրիլի 7-ից. «Խարբերդից այստեղ գալիս՝ իջևանեցի առաջին գիշերը թիւրքի և երկրորդ գիշերը՝ քիւրդի գիւղում: Որքան շատ մեծ է տարբերութիւնը հայ գիւղերի և այն գիւղերի մէջ, որոնց չէ դիպել ֆանատիկոսութեան սպանիչ ձեռքը: Մարդիկ ուրախ զուարթ գնում են իրանց դաշտերը: Նպաստներ բաշխելու գործի մէջ էլ միշտ աւելի երեխաների հոգսն է առաջ գալիս: Այստեղ գալուս գլխաւոր պատճառը որբերի գործն է: Մինչև այժմ այստեղ ընտանիքների մէջ են պահվում նրանք, մի երեխայի համար օրական մէկ դահեկան վճարելով, բայց կարելի չէ լինում լաւ հսկել, որ զսլրոց յաճախեն: Ամենքը խնդրում էին, որ երեխաներին մի տան մէջ ժողովենք և այնտեղ կրթութիւն տանք: Ես ամենալաւը այն կը լինէր, որ բոլոր մեծ քաղաքներում վարձված տների մէջ ժողովէինք երեխաներին՝ մի քրիստոնեայ հմուտ ուսուցչի կամ ուսուցչուհու հսկողութեան տակ: Այդ կերպով շատ մեծ ծախսեր չէին լինի և երեխաներն էլ աւելի լաւ կը խնամվէին: Սա մեծ օգնութիւն կը լինէր, եթէ Գերմանիայից էլ մի քանի լաւ ուժեր գային այդ գործի համար: Այդ կերպով դաստիարակված երեխաները պարծանք կը լինէին բոլոր հայ ազգի համար, բայց առանց այդ հիմնարկութիւնների շատ խեղճ կը մնան երեխաները. մանաւանդ գիւղերի մէջ կան բոլորովին որբ երեխաներ, անհայր, անմայր, որոնց մասին ոչ ոք չէ հոգում: Ներողութիւն պիտի անէք անկապ նամակիս համար, որովհետև յաճախ ինձ խանգարում են հիւանդները: Հիմա էլի մի տանն էի, ուր չորս ծանր հիւանդներ կային, երկու անկողնի մէջ, գետնի վրա ընկած, մարդ, կին ու երեխաներ: Մի ուրիշ տան մէջ հայրը նոր էր մեռել, մայրը և երկու որդիները ծանր հիւանդ ընկած էին: Տիֆը շատ զոհեր է տանում քաղաքի մէջ: Այստեղ լաւ սնունդ և խնամք է պէտք, քան թէ դեղեր, և այսօր ճաշարան բացինք, որտեղից աղքատ հիւանդները կը ստանան կաթ, ձու, ապուր և միս: Գուցէ մէկն էլ պիտի բացենք քաղաքի մի ուրիշ մասում: Մալաթիան մեծ այգի է, տները բոլորովին ծածկված այգիների մէջ, և քաղաքը շատ մեծ տարածութիւն է գրաւում: Եթէ դարձեալ հիւանդներ շատ կան, պատճառը մինոլորտի պակասութիւնն է և այն, որ տներում շատ մարդիկ են խմբված: Յաճախ շատ ընտանիքներ մի խուցի մէջ են ապրում: Մարդկանց գործ տալու համար մօտ 1000 կիլօգրամ բամբակ եմ գնել: Կանայք պիտի մաքրեն և մարդիկ գործեն, իրանց աշխատութեան համար պիտի վճարենք և գործածը աղքատներին բաժանենք: Կամենում ենք Սիվասի գործի գործերից այստեղ էլ մտցնել. այնտեղից լուրի եմ սպասում: Մոռացայ գրել վերևում, որ շատ փափագելի էր որ մի քանի հիւանդախնամ քոյրեր գային այստեղ Գերմանիայից: Թիւրք պաշտօնեաները թէ այստեղ և թէ Պալուի մէջ վերին աստիճանի բարեկամական կերպով են վարվում մեզ հետ»:

Պաստոր Բրօկէ գրում է Բէրէկից. «Հայոց պատրիարքարանի հետ շատ լաւ ենք. արքեպիսկոպոս Գրիգորեան այցելեց մեզ: Նա չէր զարմանում շնորհակալութիւններ յայտնել որ երեխաներին ընդունել ենք: Մէկ քահանայ էլ կար իր հետ: Երեխաներին յորդորում էր հնազանդ ու աշխատասէր լինել: Նա պատմեց, որ հայոց պատրիարքը եղել է յունաց պատրիարքի մօտ, որ երկու եկեղեցիները միացնեն, բայց յունաց պատրիարքը այն պայմանն է դրել, որ հայոց եկեղեցին ընդունի յունադաւանութիւն և այդ պայմանը, ի հարկէ, չէր կարելի ընդունել: Ես ուրախութեամբ խօսք տուի մեծ տօն օրերին լուսաւորչական երեխաներին լուսաւորչականների եկեղեցի ուղարկել»:

Պ. Թառայեանց

Կօնստանցա
(Ռումինիա)

մեանց հաղորդում են իրանց չարն ու բարին և այգպիսով ազդում են միմեանց վրա, կազմում են զօրեղ հոսանքներ, որոնք գոյն ու ուղղութիւն են տալիս միջազգային կեանքին։ Անգլիան այժմ ազդում է աշխարհի բոլոր կողմերում, ահագին նշանակութիւն ունի բոլոր պետութիւնների համար։ Այդ մեծութեան նա հասել է Վիկտօրիայի շրջանում։ Տեսնենք թէ ինչ է այժմեան յօբելեանական շրջանը։

—

Վաթսուն տարի առաջ Անգլիան բոլորովին այլ կերպարանք ունէր։ Ինչպէս արեւմտեան Եւրոպայի այլ մասերում, այստեղ էլ հասարակ, աշխատաւոր ժողովուրդը բացել էր իր աչքերը և ջանք էր գործ դնում արտօնված, հարուստ դասակարգից խլել իր սրբազան իրաւունքները։ Այստեղ էլ ժողովրդական շարժման նշանաբանն էր՝ հաւասարութիւն, եղբայրութիւն, ազատութիւն։

Եւ իրաւ, անգլիական ժողովուրդը սաստիկ կարօտ էր այդ սկզբունքներին։ Անգլիան ազնուական և բուրժուա դասակարգերին էր պատկանում։ Հողը պատկանում էր արիստօկրատիային. անարդար օրէնքներ ստեղծելով իր սեփական բարեկեցութեան համար, ազնուականը ընտրկացրել էր հասարակ ժողովուրդը, ծառայացնում էր նրան իր շահերին։ Այսպէս, դրսից ներմուծվող հացահատիկների վրա դրված էր հրէշաւոր մաքսահարկ, որպէս զի կարելի չը լինէ իջեցնել տեղական հացահատիկների գինը։ Երկրագործութիւնը, որ անգլիական ժողովրդի գլխաւոր պարապմունքներից մէկն էր, հարստացնում էր միայն ազնուականներին. ով սեփականատէր չէր, նա պիտի կամ բանւոր դառնար, կամ վարձով պիտի վերցնէր հողատէրից մի կտոր հող և մշակէր, տալով իր աշխատանքի մեծ մասը ազնուական հողատիրոջ։ Չը նայած որ Անգլիան գործարանական երկիր է, բայց նոր հնարվող մեքենաները խլում էին աշխատաւոր մարդու գործը և նա մատնվում էր կատարելապէս անելանելի դրութեան։ Տիրում էր ծայրահեղ չքաւորութիւն. աղքատութիւնը այնքան սպառնալից կերպարանք էր ստացել, որ 1833 թւականին պարլամենտը հարկադրված եղաւ մի մասնաժողով նշանակել՝ նրա պատճառները քննելու համար։ Հետեւանքը եղան մի շարք խիստ միջոցներ աղքատութեան դէմ։ Արիստօկրատիան և բուրժուազիան կարծում էին թէ պատիժներով կարելի է վերացնել թշուառութիւնը. հրատարակելով աղքատութիւնը յանցանք, պատիժներ սահմանելով այդ յանցանքի համար, տիրող դասակարգը չէր ուզում իր իրաւունքներից և ոչ մէկը կորցնել, չէր ընդունում որ ընդհանուր թշուառութեան պատճառն այն է, որ ամեն ինչ պիտի ծառայէր իր բարեկեցութեան, իր հարստութեան։

Իսկ ժողովուրդը վաղուց էր աշխատում, բայց չէր կարողանում լսելի դարձնել իր ձայնը։ Անգլիան թէև սահմանադրական երկիր էր շատ դարերից ի վեր, բայց ընտրողական կարգերը այնպէս էին, որ երկու պալատներում էլ միշտ ազնուական և բուրժուա դասակարգն էր ահագին մեծամասնութիւն կազմում։ Հասարակ ժողովուրդը զրկված էր ընտրողական իրաւունքից։ Հնացած կարգերի առասպելական անարդարութիւնը այն աստիճանին էր հասել, որ մինչև բազմաթիւ անշան աւաններ մի մի կամ երկու երկու պատգամաւորներ ընտրելու իրաւունքն ունէին, Մանչեստրի և Էդինբուրգի նման ահագին քաղաքները մի պատգամաւոր էլ չունէին համայնքների ժողովում։

Հասկանալի է որ ժողովրդական իրաւունքները պաշտպանելու համար նախ հարկաւոր էր փոխել տալ ընտրողական կարգերը։ Ժողովուրդը հէնց այդ էր պահանջում ահագին ցոյցերով։

Բացի դրանից, Անգլիայի մարմնի վրա կար և մի այլ խոշոր, սարսափելի խոց։ Դա բազմաչարչար Իրլանդիան էր։

Լ.

ԹԻՒՐՔԻԱ ԵՒ ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ

Կ. Պոլսից հեռագրում են «Berliner Tagebl.» լրագրին, մայիսի 28 ից. «Դեսպանների և մինիստրների նիստերը մինչև այժմ ոչ մի հետեւանք չարտադրեցին, որովհետև Բ. Դուռը չէ համաձայնվում Թեսալիան վերադարձնել, ի նկատի ունենալով մաքերի յուզումն։ Դրութիւնը բնորոշելու համար կարելի է առաջ բերել հետեւալը. Բ. Դուռը մի ամբողջ շաբաթ է, որ արտասահմանեան անցագիր չէ տալիս թիւրքաց հպատակներին այն պատրւակով, թէ գուցէ բոլոր օսմանեան հպատակները կը կանչվեն կատարելու իրանց քաղաքացիական պարտաւորութիւնները։ Իսկ քրիստոնեայ, այն է հայ շրջանները, բոլոր անկարգութիւնների համար մեղադրում են Գերմանիային։ Գերմանական ազդեցութիւնը, այդ շրջանների կարծիքով, աղետաբեր է ամբողջ արևելեան քրիստոնէութեան համար։

«Թիւրքիան, առանց ուշադրութիւն դարձնելու մեծ պետութիւնների առաջարկութիւններին, եռանդուն կերպով առաջ է քշում իր զինուորութիւնը, իսկ դեսպանները նոյնչափ եռանդուն կերպով առաջ են քշում իրանց պլատօնական առաջարկութիւնները։ «New-York-Herald» հաղորդում է, որ դեսպանները բացատրութիւն պահանջեցին Բ. Դռնից Թեսալիայում զօրքերը շատացնելու մասին։ Իսկ «Standard» յայտնում է, որ Թիւրքիայի պատերազմական գործունէութիւնը ամենեւին կանգ չէ առնում։ Վիլայէթներում կարգադրված է ամեն բան պատրաստել՝ զէնքի կոչելու համար։ Եւրոպական Թիւրքիայում բատալիօնների կազմութիւնը հասցրել են հազար հոգու։ Բօլգարական սահմանագլուխն են ուղարկել 40 նոր բատալիօն»։

—

Մեծ պետութիւններից Անգլիան, Ֆրանսիան և Իտալիան ամենադրական կերպով յայտնեցին, որ անկարելի է Թեսալիան թողնել Թիւրքիային։ «Neue Freie Presse» լրագիրը հաղորդում է, որ սըր Ֆիլիպ Կէրրի ասել է Թէվֆիկ-փաշային. «Անգլիան երբէք չի յօժարի, որ մահմէտական պետութիւնը զօրեղանայ քրիստոնեայ պետութեան հաշւին»։ Այդ յայտարարութիւնն արվեց այնքան խիստ ձեւով, որ ոչ միայն թիւրքերը, այլ և բոլոր մնացած դիպլօմատները զարմացան։ Այդ մասին լուր տարածվեց Կ. Պոլսում և մի էֆէնդի ասեց. «Եթէ Անգլիան այդպէս ազդու կերպով խօսէր Յունաստանի հետ, ինչպէս խօսում է մեզ հետ, պատերազմ չէր լինի»։

Անգլիական դեսպանի այս յայտարարութիւնը սաստիկ գրգռել է Գերմանիային և Աւստրիային։ Վիեննայից հեռագրում են, որ աւստրիական մամուլը սաստիկ յարձակվում է Կէրրիի վրա, ասելով թէ «դրանից էլ մեծ սխալ չի լինի, այս րօպէիս, երբ պէտք է մտածել մահմէտական ֆանատիկոսութիւնը խաղաղացնելու համար, Կէրրի խնդիրը դնում է կրօնական հողի վրա»։

Իսկ մինչև այդ խեղճ Թեսալիան ենթարկվում է սարսափելի հարստահարութիւնների թիւրքերի կողմից։ «Temps» լրագիրը հաղորդում է, որ յունաց կառավարութիւնը, ներկայացրել է մեծ պետութիւններին մի յիշատակագիր, որի մէջ ցոյց է տալիս քրիստոնեաների ծանր վիճակը Թեսալիայում և Էպիրոսում և առաջարկում է մեծ պետութիւններին միջոցներ ձեռք առնել վերջ դնելու համար թիւրքերի ձեռքով կատարվող անգթութիւններին։

—

Կ. Պոլսի բրիտանական, ռուսաց և իտալական դեսպանները ուղարկել են Էլիօտ, Չէրբաչօվ և մարկիզ Կարլոտտի քարտուղարներին Թեսալիա՝ մի զեկուցում պատրաստելու համար այդ նահանգի վիճակի մասին, և այդ զեկուցումը նկատողութեան կառնվի պատերազմական տուգանքը որոշելիս։

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

Կ. Պոլիս, մայիսի 25-ին

Պատերազմին յաջողութիւնը ծիծաղելի անպարծութեան բարձրացուցած է թիւրք երեւակայութիւնը. թիւրքը որ առաջ սկսած էր ողբալ իր դառն վիճակը և անհարկու, սարսափով աչքերով նայել դէպի ապագան. այժմու յաղթութեամբ գինովցած՝ ինքնամոռացութեան, յափշտակութեան մէջ ընկղմված՝ սուլթանի գահը առաւել ևս ոյժը առաւել ևս մեծ, անպարտելի կը գտնէ քան ինչ որ առաջ. և իր երեւակայութիւնը աւելի առաջ երթալով եւրոպական մեծ տէրութեանց հետ մրցելի կը նըկատէ իր կառավարութիւնը։ Վերջապէս թիւրքը մոռցած իր մութ օրերը ու նոյն իսկ ներկան՝ այժմ ոսկեգոյն երազներով կապրի։ Մի ինչ որ դաշնակահար Ահմէտ Թէվֆիք պէյ «Ցօմօքօսի յաղթանակը» անուն քայլերգ մը յօրինելով, ձօնած է իր վեհապետ սուլթանին. ալ թող երգեն ու պարեն! Իսկ այս ամենուն վրա եթէ աւելցնենք Գերման կառավարութեան ցոյց տուած իրական օժանդակութիւնը, պաշտպանութիւնը թիւրքին՝ այն ատեն դիւրաւ կարելի է երեւակայել վերջնոյս յաւակնոտութեան աստիճանը։ Եւ արդէն յայտնի է թէ հաշտութեան ինչ խոշոր պայմաններ առաջարկեց խեղճ Յունաստանին։

Պատերազմը իր շատ մը կողմերովը օգտակար եղաւ թիւրք կառավարութեան. նախ իր վարկը բարձրացաւ թէ արտաքին քաղաքական աշխարհին և թէ իր իսլամ ժողովրդին առջև. երկրորդ՝ հաշտութեան պայմաններու գործադրումով, ըլլայ քիչ՝ կամ շատ նպաստաւոր, յուսալի է որ քիչ պարպուած կառավարութեան չորացած, կմախք-սնտուկը, եթէ նոյն իսկ հաղային գրաւումը իր ձեռքը չի թողուն. իսկ ասոնց վրա եթէ աւելցնենք պատերազմին առիթով իր ժողովրդէն տրուելի նման քամած ոսկիները իբր օգնութիւն կուսողներուն՝ այն ատեն ակներև կը տեսնուի, որ սուլթանը շատ ինքնաբաւական, գոհ է իրաց դրութենէն, թէև իր շատ մը տասնեակ հազար հաւատարիմ զինուորներէն զրկուեցաւ։

Ամսոյս 22-էն սկսեալ եւրոպական վեց մեծ պետութեանց դեսպանները և թիւրքաց արտաքին գործոց նախարար Թէվֆիք փաշա Թօփհանէի շէնքերէն մէկուն մէջ նիստ ընելով, թիւրքօ-հելլէն հաշտութեան պայմաններուն վրա բանակցութիւններ կը կատարեն։ Ընդհանուր կարծիքն այն է թէ հայկական հարցն ալ պիտի բարձրանայ այդ դեսպանախորհրդին սեղանին վրա. այսչափը գիտենք որ դեսպանախորհուրդը սկսելէն առաջ դեսպաններէն ոմանք յաճախակի այցելութիւններ տուին մեր պատրիարքին, որը չենք յուսար որ ազգային շահերու հակառակ տրամադրութիւն ցոյց տուած ըլլայ։

Անատօլուի նահանգաց ընդհանուր քննիչ անուանի Շաքիր-փաշան, որ այժմ Սեբաստիա հասած լինելու է, բարենորոգմանց ծրագրին իբրև յաւելուած տեղեկագիր մը մատուցած է Բ. Դրան, որով կառաջարկէ գիւղերու մէջ գիշերապահներ կարգել և անոնց պաշտօնն ու պաշտօնավարութիւնը գծող կանոնագիր մը յօրինել։ Ա՛յդ էր պակաս. կոտորածներէն անմիջապէս վերջը, և դեռ առաջ ալ, Հայաստանի մէջ շատ գիւղեր արդէն այդպիսի պահապաններ կարգուած են թիւրքերէ կամ քրդերէ, որոնց գործը եղած է ճզմել խեղճ գիւղացիները, ամբողջովին բեռ ըլլալ անոնց վրա, բռնաբարել իգական սեռը, վերջապէս աւերել երկիրը։

Քաղաքիս թիւրք տարրը այժմ աւելի լարուած է դէպի քրիստոնեաները, մասնաւորաբար դէպի յոյները, որոնց ստէպ սպառնալիքներ կուղղէ. թիւրք խուժանը երանութեամբ մտաբերելով այն համեղ պատառները, զորս կլլեց հայերէն կոտորածի ու թալանի ժամանակ՝ անձկութեամբ առիթի կը սպասէ նոյնը յոյնէն կորզելու. բայց որովհետև հայը միշտ աւելի հեշտ կը մարսուի՝ զայն ալ մտքէն չի հաներ։ Մըզկիթէ մը և մի քանի անկիւններէ կառավարութիւնը վերջերս զէնքեր հանեց՝ որոնք թիւրք խաժամուժին կը վերաբերին։ Մթնոլորտը կարծուածին չափ յստակ չէ։

Թիւրքիայի բարեկամ Գերմանիոյ դեսպան պարոն Սաուրմա Եէլչ անպաշտօն տեսակցութեան մը միջոցին յայտնած է սա միտքը թէ՝ հայերը իրենց յիմարական ցոյցերով, կռիւներով չեն կարող ստիպել Եւրոպան՝ ի նպաստ իրենց կարգադրութիւն ընելու։ — «Բայց մեթէ ո՛չ մի բարւոք հետևանքի չը պիտի յանգին այնքան կոտորածները, հոսած անմեղ արիւնները»։ — «Անոնք քաղաքական աշխարհի առջև անցողական պատահարներ են միայն՝ որոնք չեն կարող փոխել դիպլօմատիայի ուղղութիւնը», պատասխանած է նա։

Թիւրքօ-հելլէն պատերազմին առթիւ գերմանացի զնդապետ Ֆօն-Դրումկօվ փաշա կարծիք յայտներ է թէ՝ առհասարակ թիւրք զինուորները աներկիւղ կռուեր են, որոնց սպաները, վարիչները սակայն անպէտք բաներ էին. իսկ յունաց վարիչները իրենց կոչման համապատասխան մարդիկ լինելով հանդերձ զօրքերը երկչոտութեամբ կռւած և յաճախ փախուստ տուեր են։ Նա զարմացած էր Լարիսայի պատերազմին ժամանակ յունաց կողմէն կռւող գումարտակի մը քաջութեանը վրա, որու դէմ մինչև իսկ որ կատարի հրացանաձգութիւն ուղղել տուած էր թիւրք զօրաց, բայց չէր յաջողած նահանջելու ստիպել զայն. դա հայ կամաւորներուն գումարտակն էր, իր կարծիքով։

Վանեցին ու Եգիպտոսէն կը շարունակեն վերադառնալ հայ գաղթականները. Վանա նըպաստ տուող անգլիացի Օր. Ֆրայզէր առհասարակ դադարեցուցած է իր օգնութիւնները։

Այս օրեր ձերբակալութիւններ եղան թիւրք յեղափոխականներու մէջ. գաւառացի հայերէ ալ մի քանիներ ձերբակալուելով ուղարկուած են իրենց հայրենիքը։

Գարեգին

ՆԱՄԱԿ ՖՐԱՆՍԻԱՅԻՑ

Պարիզ, 1 յունիսի

Այս տարի, Բարիզի Շանզ-Էլիզէի սալօնին ամենէն յաջողված նկարներէն մէկը գործն էր հայ արւեստագէտի մը։ Պ. Էտկար Շահինի «փողոցի անկիւնը» բարիզեան քննադատութեան ուշադրութիւնը կրցաւ գրաւել։

Էտկար Շահին դեռ հազիւ 23 տարեկան երիտասարդ մըն է։ Իր նկարչական առաջին ուսումնասիրութիւնները Իտալիոյ մէջ ընելէ յետոյ, երկու տարի առաջ կուգար Բարիզ իր արուեստը կատարելագործելու։ Աշակերտեցաւ տարիի մը չափ Պէնժամէն Քօնստան և Ժանբօլ Լօրանս վարպետներուն, և անցեալ տարի, իր առաջին փորձովն իսկ, յաջողեցաւ Սալօնը ընդունվիլ։ Այդ անդրանիկ նկարն արդէն կը ցուցնէր ինքնատիպ և համոզված արւեստագէտի ճշմարիտ խառնուածք մը. բանաստեղծի և արհեստաւորի խորունկ միացում մը, ձիրքեր, որոնք ապագայ վարպետի մը յոյսերը կու տային։ Այդ նկարը կը ներկայացնէր խեղճ մը (un gueux), ողորմելի ծերուկ մը, մաշած, աղտոտ զգեստներով, որ, փողոցի մը անկիւնը կծկտած, ոսկորի կտոր մը կը խածնէր. գլխուն տառապագին կենդանութիւնը, ամբողջ անօթութիւնը, որ աչուըներուն մէջ կը կարդացուէր, և մոլեգնութեամբ ոսկորին փակած ձեռքերուն ջղուտ կծկումը՝ հզօրապէս զգացուած իրականութեան տպաւորութիւն մը կը ձգէին դիտողներուն վրա. և նկարն անտես չանցաւ. քանի մը քննադատներ անոր ամուր շինուածքը գովեստով ի վեր հաներ էին։

Այդ առաջին փորձով, Շահին կը ցուցնէր, թէ ոչ միայն արդէն տէր էր վստահ երանգապնակի մը, այլ միանգամայն թէ որոշապէս ընտրեր էր իր ճամբան։ Այս նորեկը կոչված էր իրականութեան նկարիչ մը ըլլալու. իր վրձինը պիտի թարգմանէր կեանքը՝ այնպէս, ինչպէս կը տեսնենք ու կապրենք զայն, և մասնաւորապէս՝ փողոցի կեանքը, ցաւի ու խեղճութեան կեանքը։ Իր այս տարվան նկարը տրամաբանական շարունակութիւնն էր առաջին փորձին։ Գործը աւելի ընդարձակ էր հիմա, աւելի կնճռոտ, աւելի խռովալոյզ։ Փողոցի անկիւնը կը ներկայացնէր Բարիզի աղքատ ծառուղիներէն մէկուն ծայրը, բացօթեայ խոհալաճառի խանութ մը. խղոտ, խաչոր կնիկ մը, ճարպի, երշիկի ու պանիրի կտորներով բեռնաւորված սեղանի մը առջև ու գեանախնձոր տապկող երկու կրակարանի մէջտեղ կեցած, ձեռքերը լայն աղգրներուն կրթնցուցած, կը նայի տալուշ, յագեցած նայուածքով մը. դիմացը խեղճերու ամբողջ ընտանիք մը խմբված է. հայրը ձեռքերուն մէջ կը սեղմէ թուղթի ոլոր մը տապկած գեանախնձորներով լեցուն,—իրիկվան ճաշը ամբողջ ընտանիքին. ցաւոտ աչքերով, ծերուկ կնիկ մը քովն ի վեր կեցած է. նիհար, հիւանդագին դէմքով աղջիկ մը սպասող աչքերով հօրը ձեռքերուն կը նայի, և պզտիկ երեխայ մը թաթիկները՝ անհամբեր՝ վեր կը բարձրացնէ։ Իրենց ետեւը, ծառուղին կերկննայ անհաւասար ու անշուք տուներով, իրիկվան արևի մը գոյներուն մէջ։

Ամբողջութիւնը դասաւորված է մեծ բնականութեամբ, անձերը շարժման մէջ են, իւրաքանչիւրին տիպարը իր մասնաւոր հոգեբանութեամբը արտայայտված է։ Նկարուածքը հաստատուն է, կենդանի և լայն։ Եւ որչափ ալ

պարզ ըլլայ տեսարանը, որչափ ալ արուեստագէտը զայն ներկայացուցած ըլլայ անյարդար իրականութեամբ մը, կեանքի ընդհանուր տեսողութիւններ կըլլեն անկից ինքնին, ամբողջ լեղի բանաստեղծութիւն մը անօթութեան։

Այս նկարը գնահատվեցաւ ինչպէս կարժէր։ Երկայն կըլլար թուել հոս բոլոր այն լրագիրները, որոնց մէջ յիշված ու գովված էր մեր հայրենակցին գործը։ Միայն ուրախութեամբ կը թարգմանեմ սա ամբողջ հատուածը, զոր Բարիզի մեծագոյն քննադատներէն մէկը՝ Առսէն Ալեքսանդր, նուիրած է «Ֆիկառօին» մէջ Շահինի նկարին։

«Պ. Շահին, փողոցի անկիւն տխրօսով, կը ցուցնէ հուժկու խորովածախ կնիկ մը, տեսակ մը էգ գամփռ, որ, կռուփները լազդրերուն դրած, կը դիտէ քանի մը խեղճեր, որոնց ծախած է թուղթ մը լեցուն տապկած գետնախնձոր,—միակ ոսկեզօծ բանը, զոր կը ճանչնան շատ մը ողորմելիներ։ Տեսարանը կորովի կերպով նկարված է, առանց կոշտութեան, առանց մարդասիրական ճոռոմութեան. միայն պզտիկ երեխային գլուխը անհամեմատական և անպէտ է. նկարը զգացված բանի մը սրտի դպչող չեշտն ունի։ Եւ կարելի է ըսել, թէ լաւագոյն բարքի պատկերներէն մէկն է։ Նոյն իսկ, միմիայն նկարչին անկեղծութեամբը, ընդհանրական չեշտ մը կառնէ, և այս գործին մէջ ես կը կարծեմ տեսնել մնունդներ բաշխող անծանօթ, հզօր, բիրտ ուժը՝ դէմ առ դէմ եկած անօթի մտատանջութեանց, անձկոտ ուշադրութեանց և այն սրտաշարժ նայուածքներուն, որով թափառական խեղճերը կը դիտեն քիչ մը հանգստութիւնը, զոր կրնան ձեռք ձգել»։

Շահին ընդունեցաւ իր նկարին համար՝ պատւոյ յիշատակութիւն մը։

Բերկրանքով կարձանագրենք մեր երիտասարդ բարեկամին այս փառաւոր սկզբնաւորութիւնը։ Մեր ցեղային պատմութեան այս ամենադառն շրջանին մխիթարական է տեսնել թարմ կորովներ, որոնք, հակառակ բոլոր աղէտներուն, կելլեն մենէ ու մեր ցեղին գեղարուեստական հոգին կապացուցանեն։ Կը մաղթենք, որ Շահին, իր նկարուածքին ամրութեամբը հայ ցեղին կորովը թարգմանելէ յետոյ, օր մը իր կտաւին վրա նոյն իսկ հայ կեանքը արտայայտէ իր ցաւերովը, իր տենդերովը, ու երազներովը։

Ա. Չ.

ՆԱՄԱԿ ԲՈԼԳԱՐԻԱՅԻՑ

Ռուսչուկ, մայիսի 14/26-ին

„Հայոց կրօնը մնաց նոյնը, բայց փոխվեց եկեղեցին։ Լաւ ըմբռնեցէք այդ երկու բառերի ահագին տարբերութիւնը. կրօնը՝ էութիւնն է,—եկեղեցին՝ ձևն է. կրօնը հոգին, շունչն է,—եկեղեցին՝ կեղևն է. կրօնը՝ վարդապետութիւնն է, եկեղեցին այդ վարդապետութիւնն իր մէջ բովանդակող կանօնական-իրաւադիտական սիստեմն է,—կրօնը՝ աստուածային գաղափարն է,—եկեղեցին այդ գաղափարը որոշ սիստեմի տակ դնող մարդկային օրէնսդրական վարչական հաստատութիւնն է։ Առաջինը՝ գաղափարն է,—երկրորդը հաստատութիւնն է. առաջինը անփոփոխ է, իսկ երկրորդը փոփոխական է և մեզանից է կախված յարմարեցնել մեր ժամանակակից պահանջներին եկեղեցու իրաւադիտական-կանօնական, նրա տնտեսական-վարչական կազմակերպութիւնը։“

Գ. Արծրունի

Ամսիս առաջին օրից քաղաքիս տէր-Ղևոնդ քահանայ Միքայէլեանն իր բացարձակ և յօժար կամօքն հրաժարվեց քահանայութիւնից և դառաւ աշխարհական։ Տէրտէրի հրաժարագիրն ամսիս 4-ին ներկայացվեց թաղական խորհրդի ձեռօք խառն ժողովի, որը ընդունեց առանց երբէք գայթակղական մի ցոյցի և կամ դժգոհանքի, այլ իբր սովորական մի դէպք արձանագրեց ու ցրվեց ժողովը։

Երբեմն տիրացու Ստեփան Բուգրէշլեանն է, որ տէր-Ղևոնդ քահանայ էր դառել, այժմ մեզ իրաւունք տուեց վերստին զինքն կոչել իր աշխարհական անուամբ։ Հարկ չը կայ զարմանալու, թէ ինչպէս կարելի է 17 երկար տարիներ փիլոնի և փակեղի տակ կզկթիլ ու սողալէ վերջ ելնել մէկ օր էլ պատռել փիլոնը, նետել փակեղը և ճախրել դէպ աշխարհականաց դասը։ Դա շատ բնական է և հարկ էր, որ այդպէս էլ լինէր, ինչպէս էլ եղաւ, զի տէր Ղևոնդ բարձր ուսում առած և իդէալիստ մարդ չէ. մանկութիւնը անցկացրել է ժողովրդեան մաղից կերակրվելով, ապա անցեր է Երուսաղէմ, ուր ս. Յակոբայ վանուց մէջ իբրև թէ դաստիարակվել է։ Տիրացու Ստեփան Բուգրէշլեան ինքզինք իր ժամանակակից քահանաների հետ բաղդատութեան դնելով արժան կը համարի քահանայանալու. այս ասպարիզի մէջ բաւական պարկեշտ համբաւ մի կը չինէ նոյն իսկ յաչս օտարաց մինչև այս վերջերս։ Այժմ էլ զայն իբրու թէ տապալել ջանաց և յաջողվեց. թէ ինչու,—որովհետև եկեղեցին չը թոյլատրեց մի Նոր երէցկին ճարելու իր հանգուցելոյն տեղ, որը մօտաւորապէս 8 ամիսէ ի վեր կնքել է իր մահկանացուն։

Խառն ժողովը մայիսի 4-ին որոշեց, որ մի յարմար քահանայ գտնէ Պոլսից և կամ այլ շրջականերից, եթէ կարելի լինի. մենք հրապարակաւ խորհուրդ կուտանք, որ աւելի լաւ կանէին փոխանակ տէր Ղևոնդ հօր հրաժարականն ընդունելու, հրաժարականին բուն պատճառը Հոգևոր Տիրոջ բացատրէին, նոյնպէս հրաժարելոյն էլ կարևորութիւն, ու թախանձէին, որ արտօնէ վերստին ամուսնանալու, քանի որ աշխարհականացս համար ինչ ինչ պայմաններու տակ ապահարզանի թոյլտուութիւնը կայ բանաւոր չէ նոյնչափ էլ մի օրինական բարեփոխում քահանայից համար շնորհուիլն, որպէս զի նման պարագաների տակ մի կարգ գայթակղական գեղծումներ տեղի չունենան ի հեճուկս բարեպաշտ ժողովրդեան, որին բարւոյն և օգտին ծառայելու կոչում ունին մեր սուրբ հարք։ Եւ քանիօն խելացի և յառաջադիմական մի գործ կատարած պիտի լինին մեր սինոդականք, եթէ հաստատեն ու արտօնեն քահանայից վերամուսնական հարցը, որի մասին այսօր շատ կողմերից դժգոհանքներ արդէն սաէպ լսելի են։ Մեր ս. հայրերը վարժ են մեզ յիշեցնել՝ «Օրէնս ի ձեռն առաջնորդաց է», ծն ուրեմն թող զայն ի հաճոյս չը գործածեն, այլ ժողովրդեան օգտին ծառայեցնեն։

Եղան և ոմանք, որ առաջարկեր են տէր-Ղևոնդի, թէ փոխանակ հրաժարվելու՝ «սպասուհի» մի պահէ. ուրախ ենք ասել, թէ տէր-Ղևոնդ այնչափ լուսամտութիւն կունենայ, որ բացարձակ կը յայտարարէ՝ «մեր եկեղեցւոյ այդ սխալը իւր երեսով տալու համար ես կամովին կը հրաժարիմ, որպէս զի իմ բաղդակից եղբայրներս էլ քաջութիւն ունենան կամ հրաժարվելու և կամ ամուսնանալու արտօնութիւն ստանալ։» Տէր-Ղևոնդ այս պահուս յաչս շատ շատերի լուսամիտ և բարոյականի տէր մէկն նկատելի է, որ մերժեց ինչ որ բարոյականի և խելքի հակառակ գտաւ, թէև յաչս ռամկաց և յիմարաց մի մեծ սրբապղծութիւն գործեց, բայց ընաւին։ Ուստի խոնարհաբար կը կրկնենք, որ մեր Վեհափառ Տէրը բարեհաճութիւն ունենայ արտօնել քահանայից էլ վերամուսնութիւն, որպէս զի այս նման անձեր այսպիսի պարագաների տակ չը ստիպվին հրաժարիլ և կամ պէս-պէս գեղծումներով նորանոր գայթակղութեանց տեղի տալ։ Թող հաւատայ Վեհափառ Տէրը և իր սինոդականներն, թէ քահանայներու վերամուսնութեան օրէնքը մի օր պիտի հաստատվի. բայց փափագելի է, որ իրենց օրովը գործադրըվի, որպէս զի ապագայ պատմութեան մէջ իբր լուսամիտ և ազգաշահ հայրեր մեծ տեղ բռնեն։

Բուլգարիայի Վառնա քաղաքում կը հրատարակուի «Իրաւունք» անունով մի թերթ. դիտմամբ անոր չուղարկեցինք մեր սոյն տողերն, մի գուցէ անարձագանք մնան։ «Մշակ» որ բովանդակ հայ ազգին լուրջ թերթն նկատելի է, փափագեցայ որ ազգի ամենալուրջ և կենսական մի խնդիրն անոր էջերով յուզվի և վայրկեան մի յառաջ իր փափագելի վախճանին յանգի։ Մարդ ակամայիս կը փորձուի իւրովի սա հարցումներն անել, թէ ինչո՞ւ մեր հոգևոր հայրերն բարեհաճութիւն չեն ունենար խորհել, թէ իրենք կընտրվին մեր աշխարհականացս միջից և մենք ամենքս էլ այժմ մեր պապերի ոչ հաւատքն ունենք և ոչ անոնց համոզումներն, և դարձեալ հայութիւնն ու հայ եկեղեցին մեզ համար նուիրական կը նկատվին։ Եթէ մեր հին պապերի օրէնքներն մեր արդի ժամանակվայ պահանջներին յարմարցնելու լինէք, ինչ վատ հետևանքներ կարող են յառաջ գալ, որոնք ըմբռնելու չափ լուսամտութիւն չենք ունենար։ Եթէ կարող են սինոդականք մեզ համոզել, թող փորձ մի անեն, ապա թէ ոչ այդ օրէնքներն միշտ ըստ մեզ գայթակղական և բնապետական դրութիւններ պիտի նկատվին, որին դէմ հեստիլ պիտի ջանայ ամեն անհատ, երբ պէտքն զգայ. ահա ձեզ ներկայ փորձը։

***

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ֆրանսիական «Le Monde Illustré» պատկերազարդ թերթում Հաբեշստանի բարձր պաշտօնեաների շարքում հրատարակված է նաև մի հայի պատկերը։—Այդ թերթի տուած տեղեկութիւններից երևում է, որ այս աբիսինիացի հայը, որի անունն է Սարգիս Թէրզեան, կարևոր դեր է խաղացել և դեռ խաղում է Աբիսինիայում։ Թէրզեան ծնվել է Թիւրքիայում և մանուկ հասակում անցել է Աբիսինիա, ուր կառավարութեան պաշտօնեայ ընտրվելով, երկրի ամեն կողմը պաշտօն վարելուց յետոյ, վերջապէս 1883-ին հաստատվել է Հարար քաղաքում։ Այն ժամանակ, երբ Մէնէլիք դեռ նս իբրև Շօայի պարզ թագաւոր՝ կռիւ էր մղում Աբիսինիայի միւս իշխանների դէմ, և էմիր Աբդիւլլէհին յաղթելով Հարարը գրաւեց նրանից, Սարգիս Թէրզեանն էր, որ 20 թիկնապահի ուղեկցութեամբ մտաւ քաղաք և տիրեց Մէնէլիքի անունով։ Թէրզեան՝ Հարարի բոլոր դռների վրա պահապաններ կարգելուց և կռւող քաղաքացիներին զինաթափ անելուց յետոյ հետևեալ օրը Մէնէլիք յաղթական ընթացքով մտել է քաղաք։ Այնուհետև Մէնէլիք՝ Թէրզեանի մատուցած ծառայութեան համար նրան ընդունել է իր պալատում և Նօլէ ու Կամբօջ գաւառներում ընդարձակ հողեր է բաշխել նրան։ Մի քանի ամսից յետոյ Թէրզեան՝ Գուէլդէիսա նահանգի կառավարիչ նշանակվելով, իր ձեռքն առած միջոցների շնորհիւ աջողեցրել է անհանդարտ Սոմալիները հպատակեցնել և նահանգի սահմաններն ընդարձակել մինչև Բիժօ-կաբօբա։ Նահանգապետութեան պաշտօնից հեռանալուց նա՝ Մէնէլիքին աւելի մի մեծ ծառայութիւն մատուցեց։ Թէրզեան եռանդուն մասնակցութիւն է ունեցել աբիսինիական բանակը զինելու գործում. նա է եղել առաջինը, որ կատարելագործված հրացաններ է հայթայթել զօրքի համար և այս գործի ղեկավարը մինչև հիմա էլ ինքն է այնտեղ։ Բացի դրանից Թէրզեան՝ վաճառականութեան ուրիշ ճիւղերին էլ զարկ տալով, Թիւրքիայից իր եղբայրներին բերել տալով նրանց է յանձնել այս գործը։

*
**

Կարդալով «Новое Время» լրագրի մէջ «Հայկական ցոյց» վերնագրի տակ մի վերին աստիճանի կեղտոտ թղթակցութիւն Շուշից, մենք չը վարանեցինք յայտնելու, որ դա մի անամօթ ստախօսութիւն է, որ թխել է Սուվորինի համար մի ինչ որ Ն. Աղին։ Մենք գիտէինք որ դրանից առաջ նոյն Ն. Աղին մի թղթակցութիւն էր տըպել Սուվորինի թերթում, ուր նոյն զզուելի զրպարտութիւնները բարդել էր Բագուի նաւթարդիւնաբերողների ժողովի վրա, ասելով թէ Բագուի նաւթային տուզերն էլ ցոյց արին կառավարութեան դէմ, մերժելով փող տալ որ Բալախանում ռուսաց եկեղեցի շինվի։ Այժմ «Каспій» լրագիրը փաստերով ապացուցանում է թէ ինչ անամօթ ստախօսն է այդ Ն. Աղին։ Բանից դուրս է գալիս, որ նաւթարդիւնաբերողների ժողովը ոչ միայն չէ մերժել նահանգական իշխանութեան առաջարկութիւնը՝ ռուսաց եկեղեցու համար մի խոշոր գումար նշանակելու մասին, այլ միանգամայն համակրանքով է վերաբերվել այդ մտքին։ Ն. Աղինի մասին լրագիրն ասում է. «Պէտք է ամօթի կատարեալ բացակայութիւն, որպէս զի կարելի լինի այդքան աղաւաղել իրողութիւնը և անսովոր համարձակութիւն՝ խմբագրութիւնը մոլորութեան մէջ գցելու համար»։ Ապա, բերելով փաստերը, լրագիրը առաջարկում է Ն. Աղինին ամաչել, կարմրել։ Վերջացնելով իր խօսքը, նա նորից բացականչում է. «Ամօթ, պ. Ն. Աղին, ամօթ։»

Ամօթը, կասենք մենք, Ն. Աղինի նման մուծ անձնաւորութիւնների համար չէ ստեղծված։ Այդպիսիները ամաչել չը գիտեն։ Ամօթը, մեր կարծիքով, ամբողջապէս ընկնում է գրական այն քարվանսարայի վրա, որի պահողն է Սուվորին։ Այդտեղ են խրախոյս և վարձատրութիւն ստանում պատւից, խղճից զուրկ թղթակիցները, և «Каспій» իզուր է անմեղ համարում ռուսաց այդ անգոյն և աներես մեծ թերթը, իզուր է մեղքը ամբողջովին բարդում մի թղթակցի վրա, իսկ Սուվորինին մոլորութեան զոհ համարում։ «Новое Время» սիստեմ է դարձրել փոքր ազգութիւններին հալածելը ամենաստոր միջոցներով. և իր պարտքն է համարում պատմութիւններ յօրինել։ Միայն Բագուի նաւթային տուզերին չէ նա զրպարտել, այլ նոյն իսկ Թիֆլիսի «միկիտանչիներին»։

„ՄՇԱԿԻ“ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 5 յունիսի։ Բիւլլըտէն Թագուհի կայսրուհի Ալեքսանդրա Ֆէօդորօվնայի առողջութեան վիճակի մասին. Նորին Մեծութիւնը իրան լաւ է զգում։ Նոյնպէս Մեծ Իշխանուհի Տատիանա Նիկօլաէվնայի առողջութեան վիճակը ամենալաւ է։

ՊԱՐԻԶ, 5 յունիսի։ Դեսպանները Կ. Պոլսում շարունակում են խորհրդակցել։ Քննութեան առարկաններն են. սահմանների ուղղելը Թեսալիայում, պատերազմական տուգանքը և առանձնաշնորհութիւնների խնդիրը։ Այդ ժողովների հետ միասին կանօնաւորապէս գումարվում են երեք տեխնիկական յանձնաժողովներ, որոնց հետ դեսպանները խորհրդակցում են քննվող խնդիրների առիթով։

ՊԱՐԻԶ, 5 յունիսի։ Հեռագիրը Հռոմից հաղորդում է, որ ռուսաց նոր դեսպան Չարիկով առաջինը այցելութիւն արեց Ռամպօլլա կարդինալին։ Հեռագիրը աւելացնում է, որ կարդինալը ողջունեց ռուս դիպլոմատին, որ բերել է իր հետ Ռուսաստանում եօթն հռօմէական—կաթօլիկ եպիսկոպոսների նշանակման հաստատութիւնը։

«Times»-ին հաղորդում են նոր անգլօ-չինական դաշնագրի մանրամասնութիւնները։ Անգլիայի հետ կայացրած համաձայնութեան հիման վրա, Չինաստանը զիջում է նրան 400 քառակուսի մղոն տարածութեամբ մի երկիր, որ տիրապետում է Իւնանը տանող ճանապարհներից մէկին և տալիս է նրան վարձով մի ուրիշ երկիր, որ ընկնում է Չինաստանի և Բիրմանիայի մէջտեղ։ Բացի դրանից, Չինաստանը համաձայնութիւն է տալիս, որ բրիտանական հիւպատոսութիւններ հաստատվեն Իւնանում և պարտաւորվում է բանալ առևտրի համար այդ ընդարձակ նահանգի երկու սահմանագլխային քաղաքները։ Վերջապէս, Անգլիան ստանում է մենաշնորհ երկաթուղի կառուցանելու Դաէդաից մինչև Բիրմանիայի արևելեան սահմանները։

ՎԱՇԻՆԳՏՕՆ, 8 յունիսի։ Հավայեան կղզիների Միացեալ Նահանգների հետ միացնելու դաշնագիրը ստորագրված է երկու պետութիւնների ներկայացուցիչներից։ Եապօնիայի ներկայացուցիչը բողոք յայտնեց այդ միացման դէմ։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 5 յունիսի։ Թագաւոր Կայսրը բարձրագոյն հաճութիւն տուեց թոյլատրել ժառանգական պատուաւոր քաղաքացիներ Դիմիտրի Պետրակօկինին, Անդրէյ Սպարամանգային և Գէօրգ Եվմորֆօպուլօին սկսել կայսրութեան մէջ ամեն տեղ հանգանակութիւն յօգուտ ներկայ յոյն-թիւրքական պատերազմի ժամանակ վնասված ընտանիքների. կազմելով այս նպատակի համար մի առանձին Մասնաժողով յիշեալ անձինքներից, որոնք ապրում են Պետերբուրգում։

ՊԱՐԻԶ, 5 յունիսի։ Համաձայնութեան հրապարակի վրա, Ստրասբուրգի արձանի առաջ, մի ռումբի պայթիւն տեղի ունեցաւ։ Ոչ մի վընաս շինութիւններին և մարդկանց չէ պատճառել պայթիւնը։ Նա շատ սաստիկ էր։ Նախնական քննութիւնը ցոյց տուեց, որ ռումբը ունեցել է փոքրիկ կաթսայի ձև։ Պայթիւնի րոպէին անձրև էր գալիս, ահա թէ ինչու հրապարակում մարդ չը կար։ Բիվօլի փողոցի անկիւնում արեան հետքեր են գտնվել։ Կալանաւորված են երկու մարդ։

ԿԱԼԿԱԹԱ, 5 յունիսի։ Ասամից ստացած տեղեկութիւնները երկրաշարժի մասին զարհուրելի աւերանքի պատկերն են տալիս։ Շիլլօնգում ամեն ինչ գետնին հաւասար դարձաւ. շատ մարդիկ են սպանված։ Հաուխատիում մեծ աւերմունքներ են տեղի ունեցել. փողոցներում ահագին ճեղքեր են գոյացել. երկաթուղին բոլորովին անհետացել է։ Այդպիսի աւերանքների և մարդկանց կորստի մասին հաղորդում են և ուրիշ տեղերից։ Շատ տեղեր բոլորովին կտրված են ամեն տեսակ հաղորդակցութիւնից։

Կ. ՊՕԼԻՍ, 5 յունիսի։ Սուտ է այն լուրը թէ Մաուզերեան հրացանների նոր պատուէրներ են տուած։ Մօնաստիրի, Սալօնիկի և Զմիւռնիայի վիլայէթից պահանջած մուստահաֆիզները առանձին զօրաբաժին չեն կազմի, այլ կը մնան այն տեղերում, ուր չը կան բերդապահ զօրքեր։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 6 յունիսի։ Յունիսի 8-ին նշանակված է Բարձր Նորածին Մեծ Իշխանուհի Տատիանա Նիկօլաեվնայի մկրտութիւնը Պետերհօֆի Մեծ պալատում։

ՊԱՐԻԶ, 6 յունիսի։ Երէկվան գործիքը շատ վտանգաւոր յատկութիւն ունէր. Նրա բեկորները բաղկացած են թուջեայ կտորներից, որոնք, ակնյայտնի, ներկայացնում են փոքրիկ ռումբի մնացորդներ։

ԱԹԷՆՔ, 6 յունիսի։ Օզուլուդիս յայտնեց պետութիւնների դեսպաններին, որ խաղաղութեան բանակցութիւնների դանդաղութիւնը վնասում է Յունաստանին, որը ստիպված է բազմաթիւ զօրք պահել։

ՊԱՐԻԶ, 6 յունիսի։ Շատ լուրջ են համարում Շվէյցարիայի նախկին նախագահ Դրօզի թեկնածութիւնը Կրետէի ընդհանուր նահանգապետի պաշտօնի համար։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ՅԱՅՏՆՈՒՄ Է

ՍՏԱՆԻՑԱ ՄԱՐՏԱՆՍԿԱՅԱ. Օ. Ուլլեան. «Մշակի» խմբագրութիւնը ոչ մի տեղ գործակալութիւն չունի. փողը պէտք է ուղարկել պօստով, խմբագրութեան անունով։

Խմբագիր՝ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչ՝ ԱՆԴՐԷԱՍ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

Բ. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆԻ

(կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)

Հիւանդներին ընդունում են ամեն օր, բացի կիրակի օրերից։

ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ՝

Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան, վեներական (սիֆիլիսի) և ներքին հիւանդութիւնների։

Դ. Գ. ՁԻԿՈՎԱՆԻ—9—10 ժ. աչքի, ներքին և նեարդային հ.

կին-բժիշկ ԴՈՒՆԱՑԵՎԱ-ՐՈՒԴՆԵՆԿՕ—10—11 ժ. կանանց և երեխայոց հ.

Զ. Ի. ԲԱԲԱՆԱՍԵԱՆՑ—10—11 ժ. կանանց հ. չորեքշաբթի, ուրբաթ և շաբաթ, իսկ $1^1/_2$—2 ժ. երկուշաբթի, երեքշաբթի և հինգշաբթի։

Ի. Ֆ ՊՐՕՏԱՍԵՎԻՉ—12—1 ժ. ականջի, կոկորդի քթի և կրծքի հ. երկուշաբթի, չորեքշաբթի և ուրբաթ։

Ա. Մ. ՓՈՒՂԻՆՆԵԱՆ—12—1 ժ. ներքին, երեխայոց և նեարդային հ. երեքշաբթի, հինգշաբթի և շաբաթ։

Ա. Գ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ—1—$1^1/_2$ ժ. ներքին և երեխայոց հ.

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ՝

ՊՐՕՏԱՍԵՎԻՉ—5—6 ժ. երեք. հինգշ. և շաբաթ

Ա. Մ. ՓՈՒՂԻՆՆԵԱՆ—5—6 ժ. երկուշաբթ. չորեքշաբթի և ուրբաթ։

Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—$6^1/_2$—$7^1/_2$ ժ.

Հիւանդանոցումը քիմիական և խոշորացուցական հետազօտութիւններ են անում մէզի, խխխարեան, կաթի և այլն։

Վճար 50 կ. չքաւորները ձրի։ Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին։

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝

բժշկապետ ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ԻՄԵՐԷԹԻ հայոց կոնսիստորիայի Ատեանում ներկայ 1897 թ. յունիսի 11-ին նշանակված է աճուրդ, առանց կրկնաճրդի, Ս. Էջմիածնի երեք կրպակները վարձու տալու համար, որոնք գտնվում են 5-րդ քաղաքամասում, կաթուղիկէ եկեղեցւոյ մօտ։

Անդամ կոնսիստորիայի՝

Գաբրիէլ քահանայ Տէր-Գաբրիէլեանց

(№ 65) 2—3

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ

ԴԺՈԽՔ

Հեղինակութիւն Յ. Ճանիկեանի

ԳԻՆԸ 40 ԿՈՊ.

Ծախվում է Թիֆլիսի կենտրոնական և կովկասեան գրավաճառանոցներում։ (№ 66) 2—4

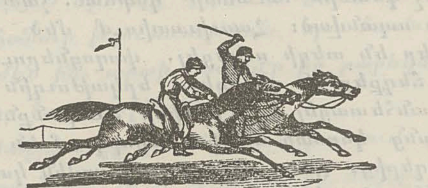

ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ ՐԻՍ-ԳՈՒՏՄԱՆԻ

(Տնային գործածութեան համար)

ՍՄԲԱԿԱՅԻՆ ՁԷԹ, սմբակները պնդացնելու, կակղացնելու և սնացնելու համար։ Նա պահպանում է սմբակները ճաքճքելուց և նպաստում է նրանց կանոնաւոր աճման։ ԳԻՆԸ՝ 60 կ. և 1 ր.։

ԿԱՇՈՒԻ ՕԾԱՆԵԼԻՔ, կակղացնում է ամեն տեսակ կաշի, պահպանում է նրան խոնաւութիւնից և բորբոսումից, չինում է նրան անթափանցելի և ճկուն. այս օծանելիքը անփոխարինելի է որսորդական և ուրիշ կօշիկների, չուբլէնների, սանձերի, ձիի սարքի, չեմօդանների և ուրիշ կաշուէ առարկաների համար։ ԳԻՆԸ՝ 75 կոպ.։

ԹԱՄԲԱՅԻՆ ՍԱՊՕՆ (յատկապէս սպիտակ կաշուց չինած թամբերի համար)։ Գործ է ածվում մեծ աջողութեամբ ամեն տեսակ սպիտակ և զանազան գոյների կաշի մաքրելու։ ԳԻՆԸ՝ 1 ր. 25 կ.։

Ծախվում է դեղարարական և կաշեղէն ապրանքների խանութներում։

Գլխաւոր պահեստը Բարձրագոյն հաստատված՝ դեղատան ապրանքների կովկասեան ընկերութեան մէջ, Թիֆլիս և Բագու։

(№ 22) 31—50

ՍՐԱՍԹՈՒՄԱՆ

տրվում են բնակարաններ 2—4—6 և 8 սենեակներից բաղկացած։ Հարցնել պայմանների մասին Գրիբօէդօվսկայա փողոց, տ. № 25։

(№ 64) 2—2

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՊԱՀԱՐԶԱՆԻ մասին մի աշխատութեան համար խնդրում եմ հետեւեալ տեղեկութիւնները. ա, Ամուսնութեան դէպքեր արտաքոյ կարգի պայմաններում. բ, ընտանեկան նշանաւոր խռովութիւններ և դրանց արդիւնքը. գ, Ապահարզանի դէպքեր—դրանց շարժառիթները, հետեւանքները, վերջնական ելքը, հոգեւոր իշխանութեան բռնած դիրքը այդ գործում, նրա վճռի մօտիվները և այլ մանրամասնութիւններ այդ խնդիրների վերաբերմամբ։

Բացի այդ, կարեւոր են մի շարք կանանց կարծիքներ ամուսնութեան մասին. Թէ ինչպէս էին մտածում ամուսնութեան մասին օրիորդ ժամանակում, ինչ տեսակ էին պատկերացնում ամուսնութիւնը, ինչ պարտականութիւն էին զգում այն ժամանակ ամուսնութեան լծի վերաբերեալ, յետոյ ինչը ինչպէս գտան, ո՞րն է իրանց կարծիքով բաղձալի և օրինաւոր ամուսնութիւնը, ինչ և ինչ էր պակասում իրանց իմանալ նախ քան ամուսնանալը և այլն և այլն։ Մի խօսքով այս խնդրի մասին բազմակողմանի տեղեկութիւններ։ Հաւատացած ենք, որ ձեռընհաս անձինք և մեր յարգելի տիկինները չեն զլանայ այս գործում մեզ օգնելու։

Հասցէս՝ Баку—до востребованія

2—3 Рубену Оганджанянъ

ՅԱՆՁՆ ԵՄ ԱՌՆՈՒՄ ՀԱՄԵՄԱՏԱԲԱՐ ԷԺԱՆ ԳՆՈՎ՝ ուղղել Փասադի շուէկատուրկան առանց սիւներ դնելու, կապել երկաթի կապերով երկրաշարժից գոյացած ճեղքեր, ոսկեջրել տաճարների խաչեր, գործել գմբէթների վրա, բարձր և երկիւղալի տեղերում։ Ընդունում եմ ներկելու ամենատեսակ պատուէրներ. ունեմ յանձնարարականներ։ Հասցէն՝ ռուսաց սեմենարիայի տուն, պոլսեցի Բելիքչեան։ (№ 57) 5—5

ՄԱՍՍԱԺ

Բժիշկների ղեկավարութեան տակ, պարապում եմ զանազան հիւանդութիւնների բժշկելով, ՄԱՍՍԱԺՈՎ, և առողջական ԳԻՄՆԱՍՏԻԿԱՅՈՎ։ Հիւանդների ընդունելութիւնը՝ $5^1/_2$—$6^1/_2$ ժամը երեկոյեան։ Աւչալեան փողոց, № 19։

78—146 ԳԷՈՐԳ ԽՈՍՐՈԵՎԱՆՑ

ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ ՐԻՍ-ԳՈՒՏՄԱՆԻ

(Տնային կարիքների համար)

ՊՕԼԻՏՈՒՐԱ «ԿԱՅԾԱԿ»։ Մի քանի րօպէում նորոգում է հին, անշնորհ, խաղխղած կահկարասիքը, պիանինօ, րօյալներ, հայելիի և ուրիշ շրջանակներ, արկղիկներ, տփիկներ և այլ յղկած փայտեայ առարկաներ—չը դիմելով ատաղձագործի կամ ողորկողի օգնութեանը։ ԳԻՆԸ՝ 1 ր.։

ՏՕԿԱՅԵԱՆ ԲԱԼԶԱՄ—միջոց ոտքի կոշտերից մօզօլներ), ելունդներից և կաշուէ այլ ուռոյցքներից։ «Տօկայեան բալզամը» առողջացնում է ոտի կոշտերը, ելունդները և այլն, ամենակարճ ժամանակում. արմատներով ոչնչացնելով նրանց, նա, սակայն, ցաւ չէ պատճառում։ ԳԻՆԸ՝ 60 կ.։

Ծախվում է դեղարարական խանութներում։

Գլխաւոր պահեստը Բարձրագոյն հաստատված դեղարարական ապրանքների կովկաս. ընկերութեան մէջ, Թիֆլիս և Բագու.

29—50 (22 №)

ՄԱՆԿԱԲԱՐՁ

ՍՕՖԻԱ ԽԻՁԱՆԵԱՆ

Տեղափոխվեց Սերգիեվսկայա փողոց, տ. № 1. (Սօլօլակում)

(№ 36) 3—10

ՔՈՒԹԱՅԻՍԻ հայոց եկեղեցու համար հարկաւոր է մի բարոյալի և քաղցրաձայն ԴՊԻՐ, ուստի ցանկացողները կարող են դիմել ինձ՝ Քութայիս, իրանց վերջնական որոշ պայմաններով։

Երեցփոխան՝

ԱՆՏՕՆ ԿՈՒՐՈՒԼԵԱՆՑ

УЧИЛИЩЕ и ПАНСІОНЪ

КОЛЛ. АСЕСС. ИВ. З. ТЕРЪ СТЕПАНОВА

Готовитъ въ гимназіи и другія училища и на бухгалтера съ платою въ мѣсяцъ за ученіе отъ 5 р., пансіонъ отъ 15 р., бухгалтерію. отъ 25 р., Гроибоѣдовская, № 12.

3—5

կիրակի, յունիսի 8-ին, ժամը 2-ին, կովկասի պ. կառավարչապետի պալատում, պէտք է տեղի ունենայ ԿՈՅՐԵՐԻ ԽՆԱՄԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԲԱԺՆԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԸ, որի պարապմունքի առարկանները լինելու են 1) բաժնի 1895 և 96 թ. գործունէութեան հաշուի քննութիւնը, 2) պաշտօնատար անձանց ընտրութիւնը։ 1—1

ԼԷՆՔՕՐԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ համար հարկաւոր է բարոյալի, քաղցրաձայն և մասնաւոր ձայնագրագէտ ԴՊԻՐ։ Նոյն եկեղեցու ծխական օրիորդական միդասեան դպրոցի հարկաւոր է ՑԷՆՁՈՎ ՎԱՐԺՈՒՀԻ։ Ցանկացողները կարող են դիմել հոգաբարձութեան իրանց վերջնական որոշ պայմաններով։

(№ 64) 3—4

BATEAUX A VAPEUR FRANÇAIS N. PAQUET ET C-ie

ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՆԱՒԱԳՆԱՑՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ն. ՊԱԿԷ ԵՒ ԸՆԿ.

կանոնաւոր և ուղղակի նաւագնացութիւն ՄԱՐՍԷՅԼԻՑ ԲԱԹՈՒՄ, չորեքշաբթի օրերը, երկու շաբաթը մի անգամ, սկսած յունվարի 25/6-ի չորեքշաբթիից,

Եւ հակառակը՝ Բաթումից Մարսէլ, մտնելով Տրապիզօն, Սամսօն և Պոլիս։ Մեկնում է Բաթումից՝ չորեքշաբթի, յունիսի 11/23-ին ԱՆԱՏՕԼԻԱ շոգենաւը, նաւապետ ԲԻԱՆԿԻ և այդպէս շարունակաբար, երկու շաբաթը մի անգամ, չորեքշաբթի օրերը, ժամի 4-ին ճաշից յետոյ։ Բաթումից Պարիզ ուղղակի հաղորդակցութեան տոմսակներ տրվում են սովորականից

Պ ա կ ա ս գ ն ե ր ո վ։ Ապրանքների և ճանապարհորդների մասին հարկաւոր տեղեկութիւնների ստանալու համար թող բարեհաճեն դիմել ընկերութեան գործակատարներին՝

ԲԱԹՈՒՄՈՒՄ—պ. Վիկտոր դ'Արնօին, Նաբերէժնայա։ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ—պ. Օ. Գ. Բարեկենդաեանին, Սիօնի փող. նախկին Արծրունու քարվանսարա։ ԲԱԳՈՒ—պ. Ս. Դիլզարեանին, Կոլիւբեանինսկայա հրապարակ։ ՆՕՎՕՐՕՍՍԻՅՍԿ—պ. Մելխիոր Հերշինրօդերին։ (№ 16) 8—20

Սանդուղտներ, պատշգամբներ, դարպասներ, ցանկապատներ եւ այլն

ՇԻՆԵԼՈՒ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐ

յանձն է առնում, չափաւոր գներով,

ԵԱՐԱԼՕՎ ԵՒ ԱԼԻԽԱՆՕՎ

Ի ն ժ ե ն ե ր ն ե ր ի գ ո ր ծ ա ր ա ն ը։ ԹԻՖԼԻՍ, Ալէքսանդրեան փողոց, կաշարանի մօտ, սեփական տուն։ Տէլէֆօն № 9. (№ 59) 4—5

ԱՏԱՄՆԱԲՈՒԺԱԿԱՆ-ԸՆԴՈՒՆԱՐԱՆ ԵՐԵՒԱՆՈՒՄ

Մ. Մ. ՄԱՐԳԱՐԵԱՆՑԻ

Հիւանդների ընդունելութիւնը սկսվելու է յունիսի 1-ից։ Յանձն է առնում հիւանդ ատամներ ԲԺՇԿԵԼ, ԼՑՆԵԼ, և ՆՈՐ ԱՏԱՄՆԵՐ ՇԻՆԵԼ։ (№ 56) 8—10

Поступила въ продажу новая книга

В. ЛУНКЕВИЧА

СРЕДИ ЖИВОТНЫХЪ

Очеркъ изъ жизни животныхъ, для дѣтей старшаго возраста. Съ 50 рисунками въ текстѣ.

ЦѢНА 50 КОП.

Продается въ ТИФЛИСѢ, въ Центральномъ книжномъ магазинѣ и въ книжномъ магазинѣ Хиддекеля. 5—5

ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅՈՑ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ գրասենեակում և գրավաճառանոցներում վաճառվում են ընկերութեան հետեւեալ հրատարակութիւնները։

83 ՀԱՄԼԷՏ Շէքսպիրի թարգ. անգ. Յով. Խան Մասէհեանի		—	75
84 ՔՆՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄ. ՀԱՅՈՑ, մասն Ա.	Ա. Մ.	—	1
85 Նոյն, Մասն Բ.	Գարա-	—	1
86 Նոյն, Մասն Գ.	գաշեա-	—	1
87 Նոյն, Մասն Դ.	նի.	—	1
88 ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ, բ. տպ. Ս. Պալասանեանի		1	50
89 ԱԿՆԱՅ ՀՆՈՒԹԻՒՆՔ, Յ. Ճանիկեանի		2	—
90 ՈՒՐԲԻՆՕՍՅԻ ՄԱՆՈՒԿԸ, Ուայդի գրոյցներից		—	10
91 ԿՕՇԿԱԿԱՐ ԵՐԱԺԻՇՏ, Տիւաշեվի		—	5
92 ԽՆՁՈՐԵՆԻՆԵՐԻ ԵՐԿՐՈՒՄ, Ուայդի զրոյց		—	10
93 ԵՐԿՈՒ ԵՂԲԱՅՐ, հեղ. տիկին Մօնգօմերի		—	60
94 ՄԵԾԱՊԱՏԻՒ ՄՈՒՐԱՑ., գ. տպ. Յ. Պարոնեանի		—	40
95 ՆԱԽԱԳԻՏԵԼԻՔ ԲՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ, Ա. Քիշմիշեանի		—	80
96 ՀԱԶԱՐԻՑ ՄԷԿԸ, Ն. Մամիկոնեանի		—	60
97 ԻՆՉՊԷՍ ԿՈՒԶԷՔ, Շէքսպիրի, թարգ. Յ. Խան Մասէհեանի		—	50
98 ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ, բժ. Վ. Արծրունի		—	50
99 ԿԵՂԵՔԻՉ, վէպ Վ. Ի. Նեմիրովիչ—Դանչենկօյի		—	10
100 ԳՈՒՌԱՁ ԱՐՄԱՒԵՆԻ,		—	
101 ԳՈՌՍԱՁ ԱԳԳԷՆ,	Վ. Գարշինի։	—	5
102 ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴ ԳՈՐՏԸ,		—	5
103 ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԼՕՏՕ, պատկերներով		1	25
104 ԳԵՏՆԱՓՈՐԻ ԵՐԵԽԱՆԵՐԸ, թարգ.		—	10
105 ՎՐԷԺ, Գիւի դը-Մօպասանի, թ. Լ. Մ. Ա.		—	5
106 ԱԿԱՄԱՅ ՄԱՐԴԱՍՊԱՆ, թարգմ. Տ. Յովհաննիսեանի		—	15
107 ՄՈՒՖԼՈՒ, Ուայդի, թարգմ. Յ. Օհանեանի		—	10
108 ԱՆԵՐԵՒՈՅԹ ՀՈՂԱԳՈՐԾ, Թ. Լ. Մ.-Ազամեանի		—	7
109 ՆԱՊԱՍՏԱԿ, Սլիվիցկու		—	7
110 ԾԵՐՈՒՆԻ ՄԱՐԿՕՆ, Ի. Եակչիչի, թ. Մէգնիկեանի		—	10

9—10

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 6 Іюня 1897 г. Типографія Канцел. Главнонач. Гражданск. частью на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская ул., д. каз.